

پوهنځی ادبیات

Adab. Kabul
Vol.7, No.5, Qaws-Jadi 1338
(November-December 1959) - ۵۰

علی ، ادبی ، تحقیقی
تاریخی ، فلسفی ، اجتماعی

Ketabton.com

ادب

د امتیاز خاوند ، پوهنځی ادبیات

ادب

مجله دو ماهه

هیئت مراقبت

ملک الشعرا استاد بیتاب
پروفیسر محمدعلی میوندی
دکتور غلام عمر صالح
دکتور سید محمد یوسف علمی

شماره پنجم سال هفتم - قوس و جدی ۱۳۳۸ مطابق دسمبر و جنوری ۱۹۶۰

مضامین این شماره

نویسنده	صفحه	مضمون
نویسنده ، ع ، م زهما	۱	روش آفاقی بیکن
مترجم : میر حسین شاه	۷	آیاتاریخ خود را تکرار میکنند؟
محمد نسیم نگهت	۱۵	تاریخ مختصر ادبیات ....
نویسنده ، محمد رحیم الهام	۲۳	سیر تاریخی علم زبان .
مترجم : سما	۳۳	ایونیان (دملیت بنو و نهخی)
» : زهما	۳۸	علم اجتماع
» : نگهت	۴۴	گورکی و نویسندگان غرب
اداره .	۵۳	خبرهای پوهنخی
از کنتس دو نوآی	۶۰	جوانی

شرح اشتراك

محصلین و محصلات ۱۲ - افغانی
مشترکین در مرکز ۱۵ »
مشترکین در ولایات ۱۸ »
در خارج ۲ دالر

آدرس

مدیریت نشرات پوهنخی ادبیات
شهر نو - جاده شیر علی خان
کابل
افغانستان

قیمت یک شماره ۳ - افغانی

زیر نظر : محمد نسیم نگهت باهتمام : عبدالحق احمدی

روش آفاقی - فرانسس بیکن

فرانسس بیکن :

فرانسس بیکن (۱۵۶۱ - ۱۶۲۶ م.) از باشندگان شهر لندن بوده ، پدرش نیکولاس بیکن نام داشت ، وی مہر دار (۱) بزرگ بود ، از عنفوان جوانی با سیاست علاقه ی مفرمی داشت ، و در قانون متبحر بود . کرسی لاردرچانسلر را اشغال کرد . در سال ۱۶۲۱ متهم گردید باینکه از متداعیین رشوه گرفته است . همان بود که در اثر این اتهام از فعالیت های رسمی بازنشست و باقی عمرش را وقف تحقیق و تتبع نمود .

کراکتر شخصی بیکن را معاصرین و اخلاف وی با شدت مورد سرزنش قرار میدهند ، لیکن وی مانند سایر مردمان عصر و زمان خود کار و بار شخصی را بر بهبود ملی و همگانی برتری و رجحان میداد ؛ لیکن با وجود نقایص اخلاقی ، بیکن مقام بس شامخی در جهان تحقیق و تتبع دارد .

بیکن بانمام قوا از حیثیت و مقام خود در راه تبلیغات علمی کار گرفته است . و بدون مبالغه میتوان گفت که وی از بزرگترین مبلغین تحقیقات ساینس تک بوده است . بیکن سعی بلیغ بخرج میداد که علمای ساینس را از اتهام اهل کلیسا نجات دهد . زیرا نتایج ساینس حتماً چشم اتهام زنیهای اهل کلیسا را بسوی خود جلب میکند . بیکن روش آفاقی را بهترین

(1) Lord Keeper of the great seal.

آله برای انکشاف شرایط آینده نوع بشر میدانست و بصورت پیگیری خودش را « شیپور زن عصر جدید » اعلان میکرد (۱) در-حقیقت وی از عصری، نمایندگی میکرد که در دست تحول بود. گرچه بیکن بر روش تجربی و سیستم استقرا تأیید میکرد اما در عین زمان از بسا ترقیات و انکشافات علمی که در دوران خودش از « جهان بالقوه » بصورت « بالفعل » عطف توجه میکرد، تجاهل و اغماض کرده است. بیکن به تاثیر علم بر کردار و طرز زندگی مردم بیشتر اهمیت میداد تا اینکه « بدانش برای دانش » وقتی بگذارد. همین روش را فیلسوف شهیر و معاصر انگلیس برتراند راسل، در اثر معروف خویش که موسوم به « تاریخ فلسفه در غرب » میباشد بکار بسته است (۲).

بیکن مدعی است که وی در بین روش تجربی و ملکه عقلی تلفیق و توفیق داده است، لیکن بمعنیهی نگارنده بیکن نمیتواند از هدهد چنین ادعا بدر آید. اما همین قدر در باره وی صدق میکند: « وظیفه‌ی واقعی فلسفه خدمت برای انسان‌ها بوده نه پرواز در خلا »

(1) «Treasury of philosophy, by Runes, p. 102».

(2) «...My purpose is to exhibit philosophy as an integral part of social and political life: not as the isolated speculation of remarkable individuals ... »

روش آفاقی بیکن

از قرن هفدهم بعد انگلستان زادگاه و مرزوبوم ماتریالیسم عصر جدید شد. دومردانگلیسی یکی فرانسس بیکن و دیگری تو مامس هابس ماتریالیسم عصر جدید را تاج گذاری نمودند. جان لاک کاریرا که بیکن و هابس سردست گرفته بودند؛ ادامه داد.

اس اساس نظر و مفکوره آنها، این بود که تمام علوم توسط حواس تهیه و بسامان میگردد. یعنی چه؟ یعنی نمیتوانیم هیچ چیز را درک کنیم مگر بوسیله حواس؛ دربارۀ هیچ موضوع، مفکوره قابل توجهی را از آب درستی بدرآورده نمیتوانیم تا اینکه بسنگ محک تجربه آشنایش نسازیم. هر تیوری را که ممیز تجربه از صحت آن تصدیق ننماید کاملاً بی ارزش و تهی میان باید دانست. سر قافله و پیش خیل ماتریالیسم انگلیسی همانا بیکن بوده است. در نگاه بیکن «فلسفه طبیعی» یگانه فلسفه ی صادق و پابرجا است. مگر نمی بینیم وقتی فزیک بر اساس تجربه ی حواس بنیاد گذاشته میشود؛ عمده ترین قسمت فلسفه ی طبیعی رامی سازد؟ بیکن معتقد بود: «حواس از خطاهای و سرچشمه ی تمام علوم . . . استقرا، تحلیل، مقایسه، مشاهده، و تجربه از اشکال عمده ی روش تتبع عقلی بشمار است.» (۱)

این روش ماتریالیسم یک مفکوره و نظر سانی تفکک طبیعی را تأسیس کرد. و بعد از تأسیس، این مفکوره بـضد فلسفه ی سابق قد علم نمود. این مفکوره در برابر طرز تفکر موه سسات فیودالیت، فیودالیتی که سد سدی مقابل علل واقعی و قوانین حرکت پدید آمده های طبیعی ایجاد نموده بود، قیام کرد.

(۱) ماینس برضد روش عنندی، کانفورد، صفحه ۱۵.

پس، می بینیم که توماس اکوینس (*Thomas Aquinas*)، آنکه از نگاه عنعنه شخصیت فلسفی میباشد؛ بر آنست که علم با تجربه شروع میگردد و حواس مواد را برای سیستم علم بشر تهیه مینماید. لیکن در عین زمان این مرد فلسفه آرزو دارد بلکه جدی در پی آن افتاده که این سیستم طوری تدوین گردیده و راه انداخته شود تا از طرف مقامات صلاحیتدار کلیسا پذیرفته شده و در نتیجه مقام دینی و روحانی او را تودا کس حفظ گردد یعنی ثمر عرق ریزیها و تجربه‌های اهل تتبع را دیگران توی کیسه زنند.

لیکن اگر در سر او در دل آرزوی نشو و نما میساینس را می‌پرورانیم؛ نباید پیروی از توماس اکوینس هانماییم بلکه بر عکس او راق فلسفه‌ی عنعنوی را یک عنصر حیاتی و فعال ندانسته و بیشتر از یک مرجع تاریخی و فلسفی حیثیتی برای آن قابل نشویم. و هم از همین جهت بود که بیکن این نوع طرز تفکر را سد راه ترقی ساینس خواند. بیکن طرفداران فلسفه عنعنوی را اخطار داده میگوید:

«کسانیکه بطرفداری از فلسفه‌ی عنعنوی قیام کرده اند؛ گناه بس بزرگی را در برابر ترقی و پیشرفت مرتکب شده اند.»

دکتورین ماتریالسم بیکن، تحقیقات ساینس تفکر را که در پی فاش ساختن راز طبیعت افتاده، جانشین تفکر مجرد نمود. این دکتورین راجع به تمام «سیستم طبیعت» صحبت نمیکند اما اساس کارش را بر تیوری مادی و روش آفاقی بنیاد می‌گذارد؛ و عملیه‌های طبیعت را از نگاه تحقیقات تجربی می‌نگرد. با وجود تمام این گفته‌ها باید علاوه نموده گفت که روش تیوری بیکن با تمام تفرعانش محدود و مسکولاستک بوده و دارای بساجنبه‌ها و پهلوهایی ناسادرست میباشد. با وجود جوانب «عنندی» تیوری بیکن ضربت پر زوری بود که حوالت پیکر فلسفه‌ی فرتوت فیودالیته نمود؛ نه تنها ضربت این روش متوجه فلسفه‌ی فیودالیته بود بلکه در عین زمان افکار مادی را که با ساینس جدید هم آهنگ بود؛ انکشاف داد

و توسعه بخشید.

دو اثر عمده‌ی بیکن - پیشرفت علم، و منطق جدید - آثار فلسفی نیست و راجع به طبیعت اشیا صحبت نمیکنند. این دو اثر از یک نوع روشی که توسط آن معلومات در باره طبیعت اشیا را مورد دسترس مامیگذارند؛ سخن میگویند. بیکن، در قسمت اول «منطق جدید» تمام افکار خود را در قالب پرسش‌های عمده با اختصار ذکر میکند:

«انسان بهمان اندازه‌ی بی که طبیعت را مینگرد و تفکر میکند؛ میداند. و رای آن کاری از انسان ساخته نیست.»

بیکن در اثر دیگرش که موسوم به پیشرفت علم است؛ چنین مینویسد:

«تمام فلسفه‌ی طبیعی مشمر دو پهلوی دارد. یک پهلوی آن علل را از راه تجربه و پهلوی دیگر آن تجربیات جدید را از راه علل، می‌یابد. در منطق جدیدش، بیکن این نظر علمی را با افکار فلسفیش مقایسه و مقارنه مینماید. بیکن در باره اهل ساینس چنین اظهار نظر میکند:

«آنها بیکه با ساینس سر و کار داشته اند یا تنها به تجربه اتکا کرده اند و یا نصوصی بوده اند. کسانی که تنها به تجربه اتکا نموده اند، مانند مورچه گرد می‌آورند و بعد آنرا استعمال مینمایند. نصوصی هابه عنکبوت میمانند؛ از وجود شان تارد در می‌آورند؛ لیکن روش زنبور عسل بین آن دو حد افتاده است؛ یعنی زنبور عسل از گلهای (محیط خارجی) مواد تهیه می‌بیند و بعد از فراهم آوردن مواد با مهارت آن مواد را هضم مینماید. روش فلسفه واقعی از روش زنبور عسل مغایرت ندارد؛ یعنی روش فلسفی ماننده بزنبور عسل نه تنها بر قوه‌ی دماغ خود متکی نیست و نه در ذهنش تمام مواد پرا که توسط تاریخ طبیعی و تجارب میخانیکی تهیه شده بدون کدام تغییر ننگهمیدارد بلکه آن مواد را توسط ذکای خود تغییر داده هضم میکند.»

بیکن معتقد بود، وقتی علم توسط روش ساینس تک بدست آورده میشود آفاقی میباشد یعنی بجهان واقعی و مرجع حقیقی مراجعه نموده و آنرا شرح و بسط میدهد؛ گرچه آن شرح و بسط نا مکمل باشد. و از همان جهت است که بیکن در منطق جدیدش این جور معلومات را «علم تصویر و یا انعکاس حیات» نامیده است.

بیکن در «پیشرفت علم» می نویسد: «خداوند دماغ انسان را چون آینه یی خلق کرد». این دماغ استعداد آنرا دارد که تصویر کاینات در آن منعکس گردد. دماغ بهمان اندازه یی که چشم از نور و روشنی حظ میبرد از تأثیرات جهان خارج و واقعی محظوظ میگردد.

پس، طور مختصر دکتورین جدید بیکن قرار زیر است:

(۱) ساینس یگانه راهیست که بسر منزل علم میرود.

(۲) آگاهی ساینسفیک بر مشاهدات بنیاد گذاشته شده بر اساس مشاهداتیکه تیوریهای ساینسفیک رانیه مینماید. این مشاهدات بنوبه یی خود توسط مشاهدات دیگر تأویل، تفسیر شده و مورد آزمایش قرار داده میشود. این وضع و روش باعث انکشاف تیوریهای دیگر میگردد.

(۳) آگاهی ساینسفیک صدق است و بدون ساینس راه دیگری برای حقیقت آفاقی وجود ندارد.

(۴) بیکن نه تنها روش ساینسفیک را نقطه یی مقابل حقایق رویهم ریخته و «هضم نشده» قرار میدهد بلکه روش ساینسفیک را نقطه یی مقابل «روش نصوصی» میداند. مراد بیکن ازین گفته ها آن تیوریهایست که بر اساس مشاهدات تأسیس نشده باشد؛ بلکه فقط بر آن پر نسپ هاییکه بطرز گمان و تخمین از ریشه یی تجربی به اشتقاق گردیده باشد؛ تأسیس و بنیافته باشد.

ماتریالیسم بیکن از تنه یی تناقض جوانه زده است اما در عین زمان دکتورین وی باجدیت تمام برای ریشه برکنی فلسفه یی سکولاستیک کار کرده است. بیکن نه تنها از اهمیت و ارزش ساینس طبیعی که در زمان خودش داشت نشوونما مینمود؛ صحبت میکند و نه راضی است ازینکه یک ساینس در مدت رامورد دسترس اهل خیره میگذار د بلکه روش ساینس طبیعی را یگانه اصول بدست آوردن علم میدانست یعنی بر اساس ساینس تصویر این جهان طبیعی و جامعه را بصورت کامل میتوان ترسیم کرد.

بعد از آنکه کتاب جهان طبیعی و جامعه راموء لف ساینس تألیف کرد، احتیاج بحواشی و تعلیقات کدام فلسفه یی که ماورای جهان ساینس فعالیت مینماید ندارد. این بود متن روش فلسفی بیکن که مورد دسترس مشتاقان علم و اهل تتبع گذاشته شد.

آیاتار یخ خود را

تکرار میکنید ؟

مترجم : میر حسین شاه

آیا تاریخ خود را تکرار میکنید؟ این سوالی بود که در قرون هجده و نوزده در جهان غرب مورد مناظره و مباحثه‌ی گرم علمی قرار گرفته بود. افسوس مرفه‌الحوالی که در آن وقت مدنیت ما از آن برخوردار بود؛ پدران ما را در ابهام عجیبی گذاشته بود. آنها عقیده داشتند که مانند دیگران نیستند. می‌گفتند ممکن نیست جامعه غرب به اشتباهات و بدبختی‌هایی که مدنیت‌های دیگر را (مدنیت‌هایی که تاریخ آن از آغاز تا انجام روشن است) ویران کرده مبتلا شوند. درین عصر نزد خود مامسأله‌ی قدیم تعبیر تازه و عملی‌تریافته. ما باین حقیقت رسیدیم (جای تعجب است که چگونه از آن تا حال غافل بودیم) که انسان غربی و اعمال او آسیب‌ناپذیر تر از مدنیت‌های معدوم شده از تیکس *Aztecs* انکاس *Incas* سومری‌ها و هیتی‌ها نیستند. پس امروز با اندکی تردید کتب مقدس گذشته را جستجو می‌کنیم تا ببینیم مگر در آن مطلبی بیابیم که بتوانیم باور کنیم. تاریخ از آن پنده ما چیزی به ما می‌گوید؟ اگر چنین است موضوع آن چیست؟ آیا ما را به سرنوشت معینی رو بر و می‌کند که نتوانیم با مسأله‌ی خویش آنرا تغییر دهیم یا خط سیر آنرا منحرف سازیم. یا آنکه بما از امور مسلم خبر نمیدهد بلکه از رویدادهای محتمل مطلع می‌سازد اختلاف عملی بین این دو شق بسیار زیاد است زیرا شق دوم، که از فعالیت باز نمی‌ماند؛ ما را با اقدام و امیدارد. روی این شق دوم درس تاریخ رصدخانه‌ی میتاره‌شناس نیست بلکه عبارت است از نقشه‌ی یک ملاح. این نقشه بدر یا نوردی که ذکاوت استعمال آنرا دارد؛ نسبت بشخصی که کور کورانه کشتی رانی میکند بیشتر

امید نجات میدهد. زیرا وسائلی بدسترس او میگذارد که اگر بتواند آنها را استعمال کند راه خود را از بین صخره های ساحلی باز میکند.

ازین جاست که سوال خود را قبل از آنکه بجواب آن پردازیم باید واضح تر بسازیم. وقتی از خود میپرسیم آیا تاریخ خود را تکرر میکند؟ مطلب ما این خواهد بود که آیا تاریخ در موقعی از مواقع گذشته، خود را تکرر کرده؟ یا اینکه آیا قانون غیر قابل اجتنابی بر تاریخ حکومت میکند که نه تنها وقتی در مورد زمان گذشته بکار رفته تأثیر کرده بلکه اگر در مواقع مشابهی از زمان آینده نیز بکار رود تأثیر میکند؟ در این صورت دوم امکان تکرر حتمی است در حالیکه در صورت اول احتمالی میباشد. اینجا میخواهیم بمنظور خودم قبل از آنکه بتوضیح پردازم اشاره کنم و بگویم: هر جا زندگی است امید است و، بعون الله، انسان از بعضی احاطه ها تا اندازه هایی مالکک سر نوشت خودش میباشد.

اما اگر موقف خود را بین جبر و اختیار انتخاب کنیم لازم می افتد مقصود خود را از کلمه تاریخ و واضح سازیم. هرگاه موضوع تاریخ را بواقعاتی که در ساحه ی اختیار بشر است محدود کنیم؛ کار اشخاصی که طرفدار اختیار هستند بسیار آسان میشود. آیا چنین وقایعی در حیات واقعی عملاً رخ میدهد. در تجارب شخصی خودمان وقتی میخواهیم راجع بکاری تصمیم بگیریم آیا خود را قسماً آزاد و قسماً بوقایع گذشته و حقایق موجوده زندگی و محیط اجتماعی و طبیعی خودمان مقید نمی یابیم؟ و در این دور نمای مسلسل آیا وقایع زیادی نیستند که نزد سخته ترین اشخاص معتقد با اختیار (و همچنان طرفداران کامل جبر) تکرر شدنی و قابل پیشگویی ها نباشد؟

بعضی از این وقایع مسلم تکرر شدنی و قابل پیشگویی ممکن است تأثیر واضح بر امور بشری نداشته باشد؛ مثلاً تکرر تاریخ در اشعه ی درخشان بیرون کهکشان. معهدا بسیاری از گردش های طبیعی هست که بر امور بشری تأثیر بارز مینماید مثلاً تکرر تغییرات شب و روز و فصول از بهی سال. گردش لیل و نهار کار و بار

بشر را اداره می‌کند. نقشه‌ی سیستم نقایه‌ی ما را در شهرها تنظیم می‌نماید. ساعات ازدحام آنرا تعیین می‌کند؛ و بر ذهن مسافرانیکه این وسایل آنها را در ۲۴ ساعت یکی دو مرتبه از محل اقامت تا محل کار میبرد تأثیر دارد. گردش فصول از راه تأثیر بر ذخیره‌ی غذا، مستقیماً بر زندگی ما اثر دارد. راست است که انسان می‌تواند با اثر مآل اندیشی خود در از گردش طبیعت آزاد سازد حیوانات و پرندگان نمیتوانند باین آزادی برسند. هر چند انسان بحالت انفرادی نمیتواند پیروی از روش زندگی فرعون افسانوی مصر (مسی رینوس) *Myce rinus* از تأثیر روز شب جلوگیری کند. میگویند این فرعون همیشه در روز سفر میکرد و آنقدر رفتار او سریع بود که شب بر او نمی‌آمد. انسان بطور دسته جمعی میتواند کار مهم مسی رینوس را انجام دهد. مومسات صنعتی را میتوانیم بیست و چار ساعت مسلسل بکار واداریم. این کار از راه نوبت قرار دادن برای پیهم کار کردن میسر است و درین صورت جای کارگرانی را که بر روز کار میکنند کارگران دیگری خواهند گرفت که به شب مشغول کار هستند و روز استراحت مینمایند. تأثیر فصول را جامعه غرب، جامعه ییکه از منطقه معتدل شمالی بمنطقه‌ی حاره و منطقه‌ی معتدله‌ی جنوبی امتداد یافته، از راه بکار انداختن سیستم تهویه، خنثی ساخته است. معیناً ازین موفقیت ذهن و اراده بشر بر دو گردش طبیعی روز و سال هر قدر بارز هم باشد موفقیت‌های نسبتاً کوچکی است برای اختیار و آزادی بشر. بطور کلی این حوادث مکرر قابل پیشگویی طبیعی (حتی سوبه‌ی تکنالوجی انسان غربی) مالک و صاحب اختیار بشر باقیمانده و مالکیت خود را در ساحه فر مانروایی خود از راه مقهور ساختن امور بشر بامثال‌های مکرر نشان میدهد.

اما آیا در زمینه‌های دیگر برای بشر، عملی سراغ داریم که زیر نظارت و اختیار طبیعت نیاید؟ خوب است این مسأله را در موارد یکه با آن آشنا هستیم ببینیم. در اواخر اپریل سال ۱۸۶۵ اسپهائی بوسیله اشخاصی مشغول قلبه کشی بودند.

همین اسپهادر اوایل همین ماه در رساله و توپخانه‌ی لشکرورجینیای شمالی کار می‌کردند و اشخاص قلبه‌کننده رساله و لشکر توپخانه‌ی جنرال لی (General Lee) در اول همان ماه، بودند این اسپهادهای همان کارمکرر سالیانه‌ی زراعت را که خودشان، و شاید اجدادشان در دنیای قدیم قبل از کشف امریکا، و شاید جوامع دیگر غیر از جامعه‌ی غربی ما، انجام میدادند؛ انجام میدهند. اختراع قلبه بانوع جامعه‌ییکه مامتمدن می‌نامیم معاصر است. و روش‌های زراعتی قبل از شیار که همچنان تحت اداره‌ی گردش سال بوده شاید تا دوره‌ی سنگگ جدید که آغاز مدنیت بشر است؛ همین مقدار وقت را نگرفته باشد. در بهار سال ۱۸۶۵ زراعت در امریکای شمالی (قبل از دولت فیدرالی امریکای شمالی) تحت تأثیر فصول بود. با وقفه‌ی چند هفته فصل دیر میشد و نتیجه‌ی مصیبت بار آن این بود که قدرت تولیدی غذایی آن حیوانات و انسانها بهدر میرفت.

پس در روزهای آخر اپریل ۱۸۶۵ اسپهادهای و عساکر ورجینیای شمالی عمل تاریخی (قلبه‌بهار) را انجام میدادند. این عمل تا آن وقت، خود را پنج یا شش هزار مرتبه تکرار کرده و هنوز هم تکرار میکنند.

اما از «تاریخی» که عساکر و اسپهادهای جنرال لی در اوایل اپریل می‌ساختند چه می‌فهمیم؟ آیا «تاریخی» که آخرین پرده‌ی جنگ داخلی نشان داده از جنس تاریخی است که خود در تکرار میکنند؟ همچنانکه قلبه و مسافرت، بنا بر رابطه‌ی بسیار نزدیک خود با گردش مکرر و قابل پیشگویی طبیعت خود در تکرار کرده است. آیا ما این جا با یک نوع عمل انسانی که کم و بیش مستقل است و قابل اجتناب میباشد و بر و نیستیم؟ فرض کنید جنرال لی مجبور نمی‌شد تا چون ۱۸۶۵ تسلیم شود؛ یا اینکه جنرال مذکور همچنانیکه تسلیم شد، تسلیم می‌شد اما جنرال گرانت *General Grant* مطابق بشرایط قرارداد متفق علیه عساکر متجده را که جنگ را ترک کرده بودند نمی‌گذاشت اسپهادهای شانرا بزمزارع برگردانند آیا این دو تنوع فرضی و مصنوعی بمجرای حقیقی وقایع تاریخی، تاریخ را از تکرار

در مورد قلبه بهاری ۱۸۶۵ در ایالات جنوبی باز میداشت؟

آن قسمت تاریخ که فعلاً ما مشغول مطالعه‌ی آن هستیم قسمتی است که، قبل از کشف ساحه‌های تاریخ اقتصادی و اجتماعی، کل ساحه تاریخ پنداشته می‌شد. در این ساحه سبک قدیم جنگها و سیاست‌ها، افسرها و پادشاهان آیات تاریخ خود را، مثل آنکه در مورد فعالیت‌های بشری (فعالیت‌های که بوسیله گردش طبیعی اداره میشود) تکرار کرده، تکرار میکنند؟ آیا جنگ داخلی مثلاً واقعه‌ی منحصر بفردی بوده یا وقایع دیگری هم سراغ داریم که باین واقعه شباهت دارد و بما میرساند که این واقعه را باید نمونه‌ی وقایعی بدانیم که در مورد آنها تاریخ، نااندازه‌هایی، خود را تکرار کرده است. من بنظر اخیر الذکر معتقد هستم.

بحرانیکه بواسطه جنگ‌های داخلی در تاریخ امریکا بمیان آمد بدون شبهه بحران دیگری در تاریخ جرمنی (بمعنی خاص) خود را تکرار کرد و این بحران را جنگ‌های بسمارک (۱۸۶۵-۷۱) نشان داد. در هر دو صورت اتحاد ناقص سیاسی کاملاً در خطر انحلال بود. در هر دو صورت مسأله‌ی انحلال اتحادیه و تثبیت موه‌ثر آنرا جنگ فیصله کرد و در هر دو صورت برون‌زی نصیب خواهان اتحادیه گردید. در هر دو صورت ترقیات صنعتی و تخنیکی يك طرف بر طرف مقابل بود در هر دو صورت پس از فتح اتحادیه انکشاف بزرگ صنعتی بمیان آمد و اضلاع متحد امریکا و رایش دوم آلمان را رقبای بر تانیه ساخت. اینجا بتکرار دیگر تاریخ برمی‌خوریم. زیرا در سر تاسر عصر بیکه در حوالی ۱۸۷۰ پایان یافت انقلاب صنعتی انگلستان باید حادثه تاریخی منحصر بفردی بود حال آنکه از ۱۸۷۰ بآن طرف انقلاب بشکل کامل خود مرحله مقدماتی تحولات اقتصادی بود که در اکثر ممالک غربی، و حتی شرقی، بوجود آمد. بر علاوه اگر توجه خود را از جنبه‌ی عمومی صنعتی ساختن بجنبه‌ی سیاسی این اتحادیه فیدرال برگردانیم می‌بینیم که تاریخ اضلاع متحد امریکا و آلمان يك بار دیگر در تاریخ مملکت دیگری خود را تکرار کرده و این مملکت عبارت است از کانادا نه انگلستان. و ایالات اساسی مملکت

مذکور دو سال بعد از تاسیس مجدد اضلاع متحد امریکا در ۱۷۶۵ و چهار سال قبل از تاسیس رایش دوم آلمان به شکل فیدرالی موجوده درآمد .

در جهان جدید غرب در تشکیل بعضی از اتحادیه های فیدرالی و صنعتی ساختن این ممالک و ممالک دیگر می بینیم که تاریخ بمعنی ایجاد مثال های معاصر موفقیّت بشر خود را تکرار می کند . همزمانی مثالهای مختلف جز مطلب تقریبی چیزی نیست .

انقلاب صنعتی انگلستان ، بشکل حادثه ای واضح منحصر بفرد ، دو نسل قبل از وقوع آن در امریکا واقع شد . و آلمان ثابت کرد که این حادثه ، حادثه بیست تکرار شدنی .

قبل از آنکه واقعات قطعی بین سالهای ۵۹ و ۷۰ قرن هژده ی میلادی ثابت کند که اتحاد فیدرالی مثال مکرری است که نه تنها در کانادا تکرار می شود بلکه در آسترالیا افریقای جنوبی ، و برزیل نیز تکرار میگردد ؛ برای ۸۷ سال اضلاع متحد مطمئن امریکا و اتحادیه متزلزل قبل از نایویون آلمان برای نیم قرن موجود بود . همزمان بودن شرط لازم تکرار تاریخ در تشکیلات سیاسی و کلتوری امور بشری نیست .

واقعاتی که در تاریخ تکرار می شود ممکن است با هم معاصر باشند یا اصلاً هم عصر نباشند .

وقتی بمطالعه ی مومسسات و تجارب بزرگتر انسانی (تجارب و مومسساتی که نزد ما روشن است) میپردازیم حال را بر همین منوال می یابیم . بمعیار پیمایش حافظه مردی که تا سن پیری زندگی میکند وقفه ی زمان از مدنیت سومر در چهار هزار سال قبل از میلاد مسیح ، یا آغاز مسیحیت تا عصر خود ما بسیار طولانی معلوم می شود . اما این دوره بمعیار پیمایش آفاقی زمان بسیار کوتاه است . علوم طبیعی جدید غربی بما میگوید که نسل بشر بر روی زمین از ۶۰۰ هزار سال یا شاید یک میلیون سال باینطرف وجود داشته . حیات از ۵۰۰ میلیون یا شاید ۸۰۰ میلیون سال باینطرف موجود بوده . زمین بذات خودش دو هزار میلیون سال عمر دارد . باین پیمایش پنج یا شش هزار سالیکه پیدایش مدنیت را دیده و یاسه یا چهار هزار سالیکه بوجود آمدن مذاهب عالی را مشاهده کرده آنقدر کوتاه است که نمی توان آثار وی نقشه ی

پیمایش کامل این کره گذاشت. روی این پیمایش حقیقی زمان این حوادث تاریخ قدیم معنای بازمان خود ما معاصر است؛ هر چند از نگاه شخصی ذهن انسان بعید معلوم شود.

بالتیجه می توانیم بگوییم که تاریخ بشر در بعضی از مواقع خود را تکرار کرده و این تکرار تاریخ بمعنی خاص در دایره فعالیت های انسانی بوده و در این فعالیت ها اراده بشر تا اندازه یی بر اوضاع تسلط داشته و آنقدرها زیر اثر گردش طبیعت واقع نبوده. آیامی توانیم از این جانتیجه بگیریم که طرفداران جبر پراه صواب رفته اند و آنچه آنرا (اختیار) یا اراده آزاد میگویند جز خیال چیز دیگری نیست؟ بنظر من وضع درست بر عکس است. گمان می کنم این میلان بطرف تکرار که در احوال بشر دیده میشود؛ مثالی از تدابیر معروف قدرت خلاقه است؛ اعمال خلقت بطور دسته جمعی اتفاق می افتد: دسته یی نماینده نوع و دسته یی اصل جنس می باشد. ارزش این نوع تکرار را می توان باسانی درک کرد. خلقت پرندگان مثلاً تا انواع مختلف تخم موجود نباشد میسر نیست. غیر از این خلقت چگونه می تواند صورت بگیرد؟ اگر تاریخ خود را تکرار کند تکرار آن مطابق است با نظم عمومی کاینات. اهمیت این تکرار در این است که برای عمل خلقت مجال پیشرفت میدهد. از این نظر، عوامل تکرار کننده ی تاریخ عبارت خواهد بود از وسایل عمل خلقت. رابطه این استنتاج های عمومی تاریخ با مسایل اختصاصی مدنیت غربی چیست؟ همچنانکه در اول این مقاله دیدیم جهان غرب با آینده ی خود نگران است. این اضطرابات عکس العمل اوضاع مهیبی است که بآن گرفتار شده ایم. انصافاً اوضاع کنونی مهیب است تدقیقی از دور نمای تاریخ بروشنی علم موجوده نشان میدهد که تاریخ بیشتر از بیست مرتبه خود را در تولید جوامعی از نوع جامعه غربی تکرار کرده. و نیز این تدقیق بمانشان میدهد که تمام فعالیت های جوامع مذکور که مدنیت نامیده می شود، (غیر از مدنیت خود دما) از بین رفته، یا نزدیک است از بین برود. علاوه بر آن وقتی تاریخ این جوامع مرده یا جامعه ها بپیرا که نزدیک

بمرگ است مطالعه می کنیم و آنرا با یک دیگر مقایسه می نماییم می بینیم مثالهایی از تکرار مدنیت در آن موجود است که می خواهد، بیفتد، زوال کند یا سقوط نماید. اینجاطبعاً از خود می پرسیم که آیا این فصل مخصوص تاریخ در مورد ما نیز تکرار خواهد شد؟ آیا آن مثال زوال یا سقوط بنوبه خود بانتظار ما نیز هست؟ و این انتظار بشکل سر نوشتی است که هیچ مدنیتی از آن نجات نیافته؟ بنظر من جواب این سوال حتماً منفی خواهد بود. گمان می کنم سعی برای ایجاد تجلی جدید زندگی (چه از نوع جانور باشد یا نوع جامعه جدید انسانی) بکوشش اول موفقانه تمام نمیشود. ایجاد کاری باین آسانی نیست. موفقیت نهایی از راه اعمال يك مقدار آزمایش و خطا بدست می آید و باین ترتیب نا کامی های تجارب قبلی، که تجارب مابعد را از این نوع نا کامی باز میدارد؛ عملاً راه را برای رسیدن بموفقیت باز می کند. البته بعضی از نا کامی های قبل ضامن موفقیت اشخاصی که بعد از آن می آیند نیست جز اینکه آنها نیز بعدم موفقیت مبتلا شوند. مدنیت غربی می تواند که از پیشروان تاریخی خود پیروی کند و بعمل خود کشتی اجتماعی اقدام نماید. اما مجبور هم نیستیم تاریخ را مجبور کنیم خود در اتکرار کند. ما آزاد هستیم بتاریخ با اثر مساعی خود در مورد خود مارنگ نوینی بدهیم رنگ تازه بی قبل از آن نبوده. بحیث بشر این آزادی انتخاب بما عطا شده و نمی توانیم مسوولیت خود را بر طبیعت باعامل دیگر بگذاریم.

اثر : خانم فون یان چون

تاریخ مختصر ادبیات

کلاسیک چین

مترجم : محمد نسیم نگهت

- ۴ -

فصل سوم

ادبیات در دوره‌ی دودمانهای چن ، هان ،
وی و خین و سلاله های جنوبی و شمالی

۱- دودمانهای « چن » و « هان » .

پس از « دوره‌ی بهار و خزان » ، سیستم اقتصادی کهنه و قدیمی ، جایش را
بتدریج بیک سیستم اقتصادی جدید مالکیت و گذاشت و در سده‌ی سوم پیش از
میلاد ، چن شیه خوان تی نخستین امپراتور خانواده‌ی چن ، سراسر کشور چین
را متحد ساخت و نخستین امپراتوری مطلق العنان فیودالی را در تاریخ چین ،
تأسیس کرد . مدت هشتصد سال ، ازین تاریخ تا پایان سده‌ی ششم میلادی ، مرحله‌ی
سوم انکشاف ادبیات کلاسیک چین را تشکیل میدهد .

اتحاد سراسر منطقه‌های کشور چین ، باعث پیشرفت مهم تاریخی شد . در این
دوره ، سرحداتی امپراتوری توسعه و نفوس از دیاد یافت . زراعت بهتر شد
و تجارت و صنایع دستی انکشاف یافت . اختراعات زیاد علمی ، بشمول اختراع
کاغذ و قطب نما ، صورت گرفت . مالکان اراضی که نسل بنسل اقتدار سیاسی
در دست شان بودند ، فرهنگ و ثقافت را بسکلی انحصار کرده بودند و سران این طبقه
در عیش و تجمل قابل ملاحظه‌ی بسر می بردند . اما قامت دهقانان زیر بار مالیات
سنگین و وظیفه‌ی سر بازی خمیده بود و چنان زندگی دشوار و پر زحمتی داشتند

که این دوره‌ی هشتصد ساله شاهد يك اغتشاش پیر و زمندان‌ه‌ی دهقانان نیز شد .
دو ده‌ان‌چن صرف پانزده سال دوام کرد و تنها نویسنده‌ی معروف این عهد
لی سز بود که آنهم آثارش در درجه‌ی اول قرار نمی‌گیرد . دوره‌ی خاندان‌هان ،
مورخ نامداری بنام سومه شین را بوجود آورده که وی پیش آهنگ نثر کلاسیک
چین بشمار میرود .

سومه شین از شهر لون‌مین واقع شنسی امروزه بود در حدود ۱۴۰ سال پیش از
میلاد متولد شد و در آغاز سده‌ی نخست پیش از میلاد درگذشت . پدرش مورخ
و ستاره شناس دربار بود و پس از وی سومه شین جانشین او شد . بغرض بدست
آوردن مواد تاریخی ، بسر تاسر کشور چین سفر کرد و با اخلاف پادوستان اشخاص
معروف ملاقات کرد . پس‌انتر بسبب دفاع از یسک جنرال گناهکار ، مورد توبیخ
قرار گرفت ؛ ولی برای تکمیل اثر بر جسته‌ی خویش ، این اهانت را باشکیبایی
تحمل کرد . آن اثر کلاسیک جاودانی «ریکاردهای تاریخی» ، در نتیجه‌ی کار
در دناک ورنج آورو نیروهای درخشان ادراک و تحلیل ، بمیان آمده است .

«ریکاردهای تاریخی» نخستین تاریخ عمومی چین است و سومه شین در این
اثر ، شرح منظم و گرافیک وقایع تاریخی و تغییرات اجتماعی زیادی را بدسترس ما
گذاشته است . قلم سحرآمیز و معجز آسای او رویداد های مختلط و مغلق تاریخی را
جان بخشیده و نمایشگاهی از تصاویر حقیقی بلندترین و پست‌ترین نقاط اجتماع ،
بمیان آورده است . شرح نجات ایالت چو بدست لین سیان - جو ، که درین اثر
درج است ؛ امروز در سر تاسر چین مشهور است و ازین رهگذر ما از سومه شین
سپاسگزاریم . لین سیان - جو ، در « دوره‌ی جنگهای داخلی » درد ستگاه دولت
مأموریتی داشت ؛ پادشاه آن عصر زمرد گرا نبهایی داشت و پادشا چن در طمع
آن بود و در برابر بدست آوردن این گوهر قیمتی ، پانزده شهر قلمرو خود را
میداد ؛ اگر چه واضح بود که این وعده ، فریبی آشکار است ولی چون ایالت
چن بسیار نیر و مند بود پادشاه چون میداندست چگونه امتناع کند . در آنحال لین سیان - جو

داوطلب رفتن بایالت چن و مذاکره با پادشاه آن ، شد و وعده داد که-ه
 یاپانزده شهر را بدست آورد یا طمع او را در باره ی زمره ، از بین ببرد. سو مه شین
 رفتار میان - جو ، را در دربار چن ، چنین تشریح میکند : « هنگا میکه میان - جو
 دانست که پادشاه نمی خواهد شهرها را بایالت چو بدهد ؛ اندکی پیش رفت
 و گفت : « این زمره درز دارد ؛ اجازه بدهید آن را با علیحضرت شما نشان
 بدهم . » وقتیکه پادشاه زمره را بدست او داد ؛ وی خود را آهسته آهسته بیک
 ستون نزدیک کرد و در حالی که موهایش از شدت قهر و خشم راست شده بود
 فریاد زد : « ... چون اعلیحضرت شما قصد دادن شهرها را بایالت چو ندارید ؛
 بنابراین من زمره را پس می برم. بکشید که آن را باز و راز من بازستانید و درین
 صورت من هم سرم و هم این زمره را بر این ستون می گویم ! » نگاهی بستون
 افکنده دست خود را باز مرد بلند کرد تا آن را بر ستون بکوبد .

تشریح و تجسم این واقعه ، عالی و برجسته است. مردانگی ، ذکاوت ، مهارت
 و وطندوستی لین میان - جو بصورتی بسیار مـ و جز و بوجهی نیکو نمایش داده
 شده است. استعداد و لیاقت برجسته ی او بحیث قاصد مخصوص دولتی ، باعث
 آن شد که از وظیفه یی کوچک و بی اهمیت برتبه ی نخست وزیر حکومت چو
 برسد . لیکن لین پو جنرال معروف چو ، وی را بنظر احترام نمی نگریست و می
 کوشید که او را تحقیر کند و خوار بشمرد . هنگا میکه لین میان - جو ، ازین امر
 آگاهی یافت ؛ بغایت سعی میکرد که بالین پو دریک راه روبرو نشود و چون
 پیر و ان و طرفداران او بدین جهت بروی اعتراض کردند ؛ او چنین توضیح کرد :
 « با آنکه پادشاه چن نیرومند است ؛ من در دربارش بروی فریاد زدم .
 اگر چه من ضعیف باشم چرا باید از جنرال لین بترسم ؟ لیکن اختلاف ما دو تن ،
 یگانه دلیل جرأت تجاوز چن نیرومند بر ایالت چو خواهد بود. اگر دوشیر جنگ
 میکنند یکی از آنها حتماً تباہ میشود . من این روش را بجهتی اختیار کرده ام که
 منافع کشورمان را بر کینه ها و اغراض شخصی ترجیح میدهم . »

این سخنان حاکی از علو همت و بزرگت منشی، بر جنرال لین چنان تأثیر کرد که وی نزد لین سیان - جو بغرض عذرخواهی رفت و پس از آن، این دوتن دوست صمیمی یکدیگر شدند. سومه شین نه تنها تصویب بر جسته و ممتازی از بن دوشخصیت وطن دوست ارائه کرده است؛ بلکه بارها با الزام استادانه‌ی توصیفات خویش، باین دو قهرمان باستانی جان بخشیده است. چون وی در ثبت وقایع تاریخی، مهمترین رویدادها را بر می‌گزیند؛ همه‌ی قهرمانان او عظمت و شکوهی بسزا دارند. گذشته ازین، نظریات استوار و محکم او باین روی تشخیص درست از نادرست، نوشته‌ی ویرا بسی عمیق و پرمعنی ساخته و صحنه‌ها و مناظری را که او ترسیم کرده فراموش ناشدنی گردانیده است. از همین را هگذر است که ما «ریکاردهای تاریخی» را بصفته شاهکاری ادبی - و همچنان بزرگترین اثر تاریخی - ارج می‌نهیم.

مورخ دیگری بنام پان کو، نویسنده‌ی «تاریخ سلاله‌ی هان»، جانشین و خلاف سومه شین در تاریخ نویسی است. وی اهل انلین واقع شنسی امروزه است و بین سالهای ۳۲ و ۹۲ میلادی میزیست. پدرش پان پیاو و خواهرش پان چو، در تهیه‌ی مواد کتاب باو کمک میکردند؛ اما قسمت اعظم نگارش حقیقی آن اثر، بدوش خودش بود. او نسبت به سومه شین، بیشتر طرز تلقی محافظه کارانه‌ی داشت؛ ولی نثر او هر چند که خیلی ممتاز نیست، موجز و فصیح است. او نیز طرح‌های قهرمانی موه‌ثرو راستین اشخاص تاریخی را ارائه میکنند. بحیث مثال، گفتگوی دوتن از نظامیان را درینجا ذکر می‌کنیم که یکی از آنان، بنام سوو و نمیگذاشت که (وی او) فکر تسلیم شدن به (هون‌ها) را بروی بقبولاند: «چون سوو و جوابی نداد؛ وی او گفت: «اگر تو پند مرا بشنوی و تسلیم شوی برادر خوانده‌ی من خواهی شد. و اگر گوش خود را کربیندازی؛ هرگز مرا بار دیگر نخواهی دید.» آنگاه سوو و چنین سوگند خورد: «من هرگز نمی‌خواهم بار دیگر نگاهی بروی تو بیفکنم - رعیتی که مهر بانی پادشاه خویش را فراموش کرده و با تسلیم شدن بوحشیان، باو خیانت کرده است...» و وقتی وی لودانست که این

سخنان بر او تأثیری نمیکند؛ این وضع را به خان اطلاع داد و خان بشنیدن این خبر، بیشتر مشتاق دستگیری سوو و گر دید. در نتیجه آنان او را در زندان زیرزمینی تاریکی زندانی کردند. در آن هنگام برف باریده بود و سوو و در آن زندان برف می خورد و نم می جوید و تا چند روز زنده بود و همه ی هونها را حیران ساخته بود. «

مفکر بزرگ و مستعد معاصر پان کو، (وان چون) اهل (شان یو) واقع چیکیان امروزه، ۲۷ میلادی متولد شد و در او آخر شده ی نخست میلادی، درگذشت بسببی که خانواده اش نسبتاً تهیدست بود؛ مطالعه برای وی کار آسانی نبود، لیکن او بحیث مأموری پایین رتبه کار میکرد و در مکتبی درس میداد. قسمت اعظم فلسفه ی عقلی و شکاکی او در کتاب «گفتارهای وزن شده» گنجانیده شده است. او این کتاب را بغرض مبارزه با خرافاتی که در آن روزگار شیوع داشت؛ و مکاتب فلسفی که بخدمت طبقه ی ملاکان درآمده بود؛ نوشت. وی آن جرأت را داشت که بر کنفو چیوس و مینچیوس - فرزندان اجتماع فیودالی - حمله کند با مأموران دولتی خبیث و فاسد مخالفت ورزد. اساسهای ماتریالزم در تفکر او مشاهده میشود و آثار او از نظر ارزش ادبی نیز عالی و درخشان است. طوری که این پارچه ی نگارش هم این ادعا را تأیید میکند:

«ز مردی که در دل صخره یسی نهفته است یا مرواریدی که در شکم صدفی پنهان است، دیده نمی شود؛ اما زمانی که ز مرد از دل سنگ درخشیدن می گیرد یا مروارید از شکم صدف بتابش درمی آید، پرتو و تشعشع آنها نهان نمی ماند. اندیشه های من نیز چنین است هنگامی که ثبت نشده و در قلب من جا دارد؛ بسان ز مرد و مروارید پنهان است ولی آنگاه که بظهور رسد؛ برنگ ز مرد و مروارید درخشش و روشنی آنها آشکار میشود... شاید نوشتن ادبیات دشوار باشد؛ اما درک و فهم آن آسان است: نوشته های آسان و سرسری شایستگی و مزیتی ندارد و تاریک و مبهم میباشد. مناظرات و استدلالها باید مسایل را طرح کند و تشویق آمیز باشد: اگر این نوشته ها پیچیده و غیر قابل فهم باشد کاری از پیش نخواهد برد.»

وان چون این نظریه ی خود را خودش نیز عملی کرد؛ بدینصورت که نشر او

روان ، فصیح و موجز و استدلالهای وی ترغیب کننده بود . در چنان وقتی که در نگارش ، سبکی مشکل و متکلف مورد توجه قرار میگرفت ؛ نشر او دارای سادگی مشخصی بود .

بسیاری از نویسندگان دوره ی سلاله ی هان ، بنوشتن « فو » - نوعی نشر شاعرانه ی توصیفی آمیخته باشعر - توجه بیشتری داشتند . این نوع اثر ادبی ، در بین توده بوجود آمد و در همان وقت از طرف دانشمندانی که سبک نگارش مشکل و متکلف را ایجاد کردند ؛ اقتباس شد . نوشته های زیادی از این نوع ، در آن روزگار بوجود آمده اما عده یی قلیل از آنها ، ادبیات واقعی بشمار میرود . سرودهای عامیانه یی که بنام « یویه فو » مشهور است و بیشتر این سرودها در هر مصرع پنج کلمه دارد ؛ خیلی برجسته تر و ممتاز تر از نوشته های « فو » ی این دوره است .

« یویه فو » اساساً بمعنای اداره ی موسیقی در دوره ی دودمان هان ، بکار میرفت . چون سرودهای عامیانه یی که توسط این اداره جمع آوری شده بود بر نویسندگان تأثیری عمیق وارد کرد ؛ بتدریج همه ی سرودهای عامیانه بنام « یویه فو » شناخته شد . این سرودهای عامیانه ی دوره ی دودمان هان و سلاله های جنوبی و شمالی بک بخش مهم میراث فرهنگی و ثقافتی کشور چین را تشکیل میدهد .

بسیاری از سرودهای عامیانه ی هان ، زندگی توده ی حقیر و زبون و مشاغل آنان را نمایش میدهد . « دروازه ی شرقی » حکایت زن و شوهری تهیدست را بیان میکند که چون نمی توانند زندگی درست کنند ؛ تصمیم می گیرند که بدزدی و راهزنی متوسل شوند . « زن مریض » داستان مردی را که زنش با اثر بیماری مرده است و میکوشد که کودکان بیمار خورش را سرپرستی کند ؛ باز میگوید . « ناله ی بتیم » زحمات ورنج های پسرکی را که زیر دست برادر بزرگتر و زن برادرش تحمل میکند ؛ شرح میدهد :

با مدادان برای کشیدن آب فرستاده شده ام ،

تا هنگام تاریکی شامگاه ، نمیتوانم بخانه برگردم ؛

دستها تر کیده و خون آلود ،

پایها برهنه ،

بروی زمین یخ بسته راه میروم ،

خارها را بتعداد هزار بر میکشم -

اما در آن هنوز ادامه میداشته باشد .

مروارید اشکهای من

قطره قطره بتلخی فرومی غلتد .

در زمستان کرتی ندارم ،

در تابستان پیراهن ...

سرودهای دیگر از وحشت جنگگ سخن میگویند . مثلاً « جنگگ در جنوب دژ »

چنین آغاز میشود :

آنان در جنوب « دژ » جنگیدند ؛

آنان در شمال « دیوار » مردند .

آنان در تپه های بائر بدون تدفین مردند .

گوشت آنان طعمه ی زاغها شد (۱) .

« من در پانزده سالگی بطرفداری آقایم جنگیدم » سرود مردی است که شصت

و پنج سال بحیث سر باز خدمت کرده است و زمانیکه به خانه بر میگردد می بیند که

همه ی نزدیکیان او مرده اند . این ترانه های تأثر انگیز و اندوه آفرین و فنا ناپذیر

از جمله ی نفیس ترین آثار دوره ی سلاله ی هان بشمار میرود . این ترانه ها با احساسات

رقیق اشخاص جنگگ میزند و شکل طبیعی و در عین حال زیبای آنها ، الهام بخش

نویسندگان پیشمار بعدی بوده است .

درین دوره ، داستان نویسی و نمایشنامه انکشاف بیشتری یافت . برخی از

نگارشهای حکایتی که بنویسندگان دوره ی هان ، نسبت داده شده ؛ در حقیقت

(۱) از « ۱۷۰۰ شعر چینی » ترجمه ی آرتر و بلی .

بدوره‌ی بعدتر متعلق است. با اینهمه، قسمتی از آثار داستانی، واقعاً در دوره‌ی هان بوجود آمده است. آثاری از قبیل «قصه‌هایی در باب کتاب سرودها» اثر هان‌یین، «باغ حکایتها» و «گفتارهای نو» اثر لیوسیان، قصه‌های کوتاه زیادی را در بردار دکه دارای مفهومی اخلاقی است و در شمار داستانهای خوب نیز می‌آید همچنان آثاری مانند «تاریخ گمشده‌ی یوبه» اثر (یان کان) و (وو پین) و «تاریخ وو یوبه» اثر چوبه، میتواند در شمار داستانهای تاریخی بیاید. این آثار، نسبت به «مسافرت‌های سلطان مو»، انکشاف بیشتری را در فن داستان نویسی نشان میدهد.

پیشرفت نمایشنامه درین دوره چندان قابل ملاحظه نیست. در دوره‌ی هان تنها نمایش‌های اکروبا تیک و خیمه شب بازی رواج داشت نمایشهای اکروبا تیک از همان آغاز پیدایش، مورد توجه و دلچسپی عمومی قرار گرفت و درین دوره باقصه‌ها، سرودها و رقص‌ها در آمیخت. در مورد پیدایش نمایشهای خیمه شب بازی عقیده بر این است که این نمایشها در آغاز بقسم رسم و رواجی برای دفع شیاطین و اجنه، بمیان آمده و سپس شکل نمایشنامه را اختیار کرده و یکنوع ساعت تیری عمومی را تشکیل داده و پس از دوره‌ی هان نیز بصورت تفریح و سرگرمی خوش آیندی ادامه یافته است.

روش علوم.

محمدرحیم الهام.

سیر تاریخی علم زبان

- ۲ -

اما در نیمه‌ی دوم قرن هژده، سرویلیم جونز (۱۷۴۶-۱۷۹۴)، نخستین سانسکریت شناس بزرگ انگلیسی، برای نخستین بار ثابت کرد که مادرزبانهای اروپایی سانسکریت نبوده، بلکه سانسکریت خودش و زبان لاتین و یونانی و یک تعداد زبانهای دیگر اشکال و مراحل گوناگون تغییر خورده‌ی یک زبان قبل التاریخی میباشد. جونز در سال ۱۷۶۸ در خطاب بجمعیتی چنین گفته بود: زبان سانسکریت با یونانی و لاتینی چنان مشابهتی میدارد که به تصادف خیلی نزدیک است، اما از آن چنین استنباط میشود که این هر سه زبان از کدام منشاء مشترکی دیگر، که البته اکنون وجود ندارد، منشعب گردیده اند و زبان گوئیک (یعنی ژرمانیک) و کلتیک نیز شاید از همان منشأ مشتق شده باشند.

از برای آنکه این زبانها را با هم مقایسه کنند؛ باید هر کدام آن را بنحوی کافی تشریح می کردند. مگر این کار نظر بعوامل زیادی دشوار مینمود و کسی نمیتوانست زبانهای دیگر را نیز با اساس طرح گرامر پانی نی و بسان سانسکریت تشریح کند. دانشمندان اروپایی، که غالب آنان بیکی از زبانهای ژرمانیک سخن میگفتند؛ در باب زبان لاتین و یونانی معلوماتی کافی فراهم کرده بودند. هرگاه تشریحات گرامری بالغوی سانسکریت را مورد دقت قرار میدادند؛ وجوه مشابهی را در زبانهای خود یافته و آنرا تشریح میتوانستند کرد و بدین صورت مطالعات مقایسه‌ی زبانهای بهم پیوسته‌ی اندوار و پایی توسعه می یافت با آنهم در اثر رنج فراوانی که دانشمندان اسان متحمل شدند مطالعات تاریخی و مقایسه‌ی زبانهای

اندو اروپایی یکی از موضوعات مهم بشمار می رفت و این عام در اروپای قرن نوزدهم
 بترقیاتی نایل آمده بود. آری از قبیل قصه‌هایی در باب کتاب سرودها و از
 مشابهت نزدیک زبانهای باختری با سانسکریت از همان بدو حال معلوم و مشهود
 بود. وجود ارتباط مشابه، اما بعید تری در بین زبانهای بالتیک (لتوانیایی،
 لیتونی و پروسی قدیم) و سلاویک نیز به مشاهده پیوست. و این اظهارات و بلیم جونز
 که: زبانهای ژرمانیک بالائینی، یونانی و سانسکریت ارتباط تاریخی داشت؛
 بزودی باثبات رسید و سپس ارتباط بین زبانهای کلتیک (آیبرلندی، ویلز،
 کورنیش، بریتون و زبان قدیم گول) نیز مکشوف گردید. از آن هنگام پیوستگی
 پیوستگی السنه ارمنی، البانی و یک تعداد زبانهای دیگری که از آن اطلاع در دست
 است و اسناد کتبی آن باقیمانده، باز بانهای اندو اروپایی ثابت گردید و گویا
 زبانهای بهم پیوسته‌ی خانه ادهی بز رنگ و وسیع اندو اروپایی تعیین و شناخته شد.
 گرچه در مورد جزئیات، بعضاً عدم موافقتهایی وجود داشت، باز هم مطالعات
 مقایسه‌ی تاریخی لسان مجرای آشکار او مسامی را اتخاذ کرد و دانشمندان دریافتند
 که زبان در طول روزگار تغییر می خورد. استثنای آشکار یکی، مانند لاتین میانه
 و معاصر (یاد دهند در زبان سانسکریت)، دیده میشود در اثر این است که با تعلیم
 و تربیت مداوم میتوان نبشهای باستانی را بصورت تقلیدی قرائت کرد و قرائت این
 گونه متون از لحاظ تلفظ باز بانیکه از والدین آموخته میشود تفاوت دارد. تمام انواع
 خطها از آن بتازگی اختراع شده و یک تعداد منتخب آن تا روزگار ما باقیمانده
 است و از آن چنین مستفاد می گردد که تأثیر خط بر اشکال زبان و تحول واقعی
 کلام بسیار کم است.

اگر زبانی در ساحتی وسیع گفته شود و با اثر مهاجرتها بنواحی متخلف انتقال
 یابد، در جایهای مختلف بصورتهای گوناگون تغییر می خورد و سرانجام بسان
 زبانهای ایتالیایی، فرانسوی، اسپانیایی، پورتگالی، رومانیایی و سایر لهجه‌های
 السنه‌ی رومانس دسته‌ی از زبانهای بهم پیوسته و خویشاوند بود می آید. ازین حقیقت

بر می‌آید که دسته‌های دیگر زبانهای خویشاوند مانند دسته‌ی زبانهای ژرمانیک (پاسلاویک، یا کلتیک یا زبانهای باختری) که خویشاوندی مشابه با زبانهای رومانس در بین آنها دیده می‌شود، بهمین نهج بوجود آمده است و موجود نبودن اسناد کتبی و تاریخی مراحل باستانی تر این زبانها، که از دوری قبل از اشعاب آن حکایت کند، یک تصادف تاریخی میباشد. زبانشناسان زبانهای اصلی و ثبت نشده‌ی نخستین را بنام زبان نخستین یا زبان بدوی (*Primitive*) ژرمانیک زبان بدوی اسلاویک، زبان بدوی کلتیک، زبان بدوی باختری و غیره، یاد میکنند. بهمین صورت از آنجا که دسته‌های (السنه‌ی سانسکریت) باختری، ارمنیایی، یونانی، البانیایی، لاتین کلتیک، ژرمانیک، بالتیک و اسلاویک بصورت غیر تصادفی و از لحاظ روابط تاریخی باهم مشابهت میدارند بنام دسته‌ی زبانهای اندو-اروپایی یاد می‌شوند و تمام آنها صورتهای تغییر خورده‌ی یک زبان قبل تاریخی واحدی میباشد که بنام زبان بدوی اندو-اروپایی - *Primitive Endo European* یاد می‌شود. روش مقایسه‌ی زبانها نیز از آغاز حال بحر حاهی و ضوح و قطعیت رسید. بدین معنی که هر وجهی که در تمام یا اکثر زبانهای خویشاوند مشارکت بدارد؛ باید در مرحله‌ی نخستین آن زبانها یعنی در «نخستین مادر» آنها نیز موجود بوده باشد؛ بدین ترتیب: از مقایسه اشکال سانسکریت - *Mata*؛ یونانی *Meter*؛ لاتین *Mater*؛ روسی *Mat'*؛ انگلیسی *Mother*؛ پهنسو *Mor*؛ فارسی *Madar* واضح می‌گردد که در زبان بدوی اندو-اروپایی کلمه «مادر» باید با صدای *ka-* اکنون بشکل ($m = m$) ارائه میشود آغاز می‌گردید و کانسونیت دوم این کلمه که در بعضی از اعضای این خانواده باهم اختلاف دارند صوت [$t = t$] بوده و صوت [th] در انگلیسی معاصر و همچنان حذف این کانسونیت در پهنسو در اثر تغییری بوده است که بعداً بر این کلمه وارد آمده است.

مقایسه‌ی منظم زبانهای اندو-اروپایی با مطالعه‌ی خاتمه‌های صرفی افعال سانسکریت، یونانی، لاتین، فارسی و ژرمانیک توسط *Franz Bopp* (۱۷۹۱-۱۸۶۷)

آغاز گردید و در (۱۸۳۳) بنو شتن گرا مر مقایسه یی زبانهای اندو-اروپایی شروع کرد. در ۱۸۱۸ *Rasmus Kristian Rask* (۱۷۸۷-۱۸۳۲) ثابت کرد که در بین اصوات کلمه های السنه ی ژرمانیک و دیگر زبانهای اندواروپایی تقابل صوتی خاصی بملاحظه میرسد؛ مثلاً هر کلمه ییکه در زبانهای ژرمانیک به (F) شروع شده باشد معادل آن کلمه ها در دیگر زبانهای اندواروپایی به (P) شروع شده می باشد و چنانکه در جدول زیر دیده می شود این کلیه، اکنون در مورد برخی از کلمه های زبانهای پشتو و فارسی نیز صادق می آید:

انگلیسی	Father	؛	لاتین	Pater	؛	پشتو	Plar	؛	فارسی	Padar
"	Foot	؛	"	Pes	؛	"	Pxa	؛	"	Poy
"	Five	؛	یونانی	Penta	؛	"	Pendze	؛	"	Panj
"	Fairy	؛	"	Peray	؛	"	Peray	؛	"	Pari
"	Flat	؛	"	Plan	؛	"	Plan	؛	"	Pahn
"	Few	؛	لاتین	Pauci	؛	"		؛	"	

در سال ۱۸۱۹ یعقوب گرم *Jakob Grimm* (۱۷۸۷-۱۸۶۷) نخستین جزوه کتابی را بنام *Deutsche Grammatik* نشر کرد که در آن گرامر زبانهای ژرمانیک یعنی زبانهای گوتمیک، سکاندیناویایی، انگلیسی، فریژی، هالنندی و آلمانی مقایسه شده بود. در چاپ دوم این جزوه، بسال ۱۸۲۲، گرم ثابت کرد که در کانسوینتهای زبانهای دسته ژرمانیک و دیگر زبانهای اندواروپایی تقابل منظم و مرتبی موجود است. این تقابل صوتی زبانها را، دانشمندان انگلیسی زبان، بنام قانون گرم (*Grimm's Law*) یاد می کنند. من بجهت خودداری از اطاله کلام و معاذیر طباعتی، امثله این گونه تقابلات را در اینجا ذکر نمی کنم و صرف نتیجه ی آن را بیان میدارم:

زبانهای ژرمانیک دیگر زبانهای اندواروپایی

k	t	p	h	th	f
g	d	b	k	t	p
gh	dh	bh	g	d	b

معنی علایم فوق این است که، مثلاً، هر گاه در زبانهای ژرمانیک کلمه یی

صوت h بدارد معادل آن در دیگر زبانهای اندوار و پایی k میدارد. تقابل f و p را در زبانهای ژرمانیک و دیگر زبانهای اندوار و پایی بیشتر با مثال و نمونه ذکر کرده ایم. همچنان هرگاه دسته ژرمانیک در کلمه بی p بدارد؛ دیگر زبانهای اندوار و پایی b میدارد و قس علی هذا.

تقابل صوتی فوق یکی از ممیزات بارز زبانهای اندوار و پایی بشمار می رود؛ و اگر چه این مسأله يك موضوع تاریخی زبان است و نشان می دهد که تغییرات لفظی زبانها دارای اصول منظمی است و بر تصادف حمل نمیتواند شد؛ این نتیجه نیز از آن بدست می آید که در آرمیزادگان در اجتماع بصورت مغشوش و درهم و برهم صورت نمیگیرد بلکه دارای اصول و انتظام معین و مشخصی می باشد. مقایسات السنه ی ژرمانیک گرم تا امروز پابرجای و مسلم باقی مانده است. در سالهای ۱۸۲۶ و ۱۸۳۱ و ۱۸۳۷ سه جلد دیگر از آثار گرم منتشر شد ولی جلد پنجم که بایستی قسمت نحور را تکمیل میکرد بوجود نیامد.

بسال (۱۸۳۳) بوپ به نگارش گر امر مقایسه بی زبانهای اندوار و پایی همت گماشت.

در سالیان ۱۸۳۳-۱۸۳۶ تحقیقات ایتمالوجیک *Etymological Investigations* دانشمندی دیگر بنام (August Friedrich Pott) (۱۸۰۲-۱۸۸۷) منتشر شد. اصطلاح ایتمالوجی (ریشه شناسی)، چنانکه در سایر بحثها بکار می رود، به مفهوم معینی استعمال می شود؛ بدین معنی که: ایتمالوجی يك شکل لسانی، صرف تاریخ آن شکل است و مقصود آن در یافتن شکلهای قدیمتر يك زبان و اشکال زبانهای خویشاوندی که از يك شکل نخستین منشعب شده باشند، میباشد. پس هرگاه ایتمالوجی کلمه ی *Mother* انگلیسی را بیان کنیم؛ میگوییم که این شکل تعبیر امروزی *Modor* انگلیسی باستان قرن نهم است که با *Moder* نورز باستان (*Old Norse*) و *Moder* فریژی باستان و *Modar* ساکسون قدیم و *Muoter* هرمنی قدیم (*Old High German*) (تمام این اشکال صورتهای ثبت شده زبانهای

یاد شده میباشد) خویشاوندی دارد؛ و همه این اشکال صورتهای تغییری خورده‌ی لهجه‌ی کلمه‌ی واحد ژرمانیک بدوی است و ما آنرا بصورت *Moder* نمایش میدهیم (۱) و این شکل‌های ژرمانیک بنوبه‌ی خود با *Mata* مانسکریت؛ *Motre* البانیایی (گرچه خواهر معنی دارد)؛ *Mater* لاتین؛ *Mathir* آیرلندی باستان؛ *Mote* لیتوانیایی (بمعنی ماینه پنبه‌تو)؛ *Mati* بلغاری باستان (سلاویک) و با اشکال مقابل هر یک از دسته‌های زبان‌هاییکه بیان شد هم‌ریشه میباشد و باز تمام این شکلها از یک کلمه‌ی واحد اندواروپایی بدوی که مابصورت *Mater* می نویسیمش منشعب گردیده است. طوریکه درین مثال دیدیم، ایتمالوجی بمفهوم امروزی، بطور حتم معنای قدیمتر و آشکارا تر کلمات را ایضاح نمیکند. ریشه شناسیهای امروزی، بیشتر بر اساس تحقیقات *Pott* مبتنی میباشد.

در دوران قرون متعاقب انکشاف روشهای علم زبان سرعت گرفت. آثار *Bopp* در اثر انتشار یافتن جزوه‌های جدید *Compendium of the Comparative Grammar of the Indo-European Languages* (۱۷۲۳-۱۸۶۸) از اهمیت افتاد. اثر معیاری مراجعات معاصر جلد دوم این اثر است که در ۱۸۹۷ تا ۱۹۱۶ انتشار یافته است.

توأم با افزونی تحقیقات لسانی، مطالعه‌ی شعبه‌های واحد دسته‌ی زبانهای اندواروپایی مطابق باروشی که «گرم» در قسمت مطالعه «گروپ ژرمانیک» در پیش گرفته بود آغاز یافت. *Friedrich Diez* (۱۷۹۴-۱۸۷۶) نتیجه‌ی مطالعات پی‌گیر خود را که در باب زبانهای رومانس کرده بود در سالیان (۱۸۳۶-۱۸۴۴) در کتاب «گرم زبانهای رومانس» تدوین کرد. همچنان *John Kaspar Zeuss* (۱۸۰۶-۱۸۵۶) زبانهای کلتیک را در کتابی بنام «*Grammatica Celtica*» (یعنی گرم زبانهای کلتیک) (۱۸۵۳)، شرح کرد؛ و *Franz von Miklosich* (۱۸۱۳-۱۸۹۱) گرم مقایسه‌ی زبانهای سلاویک را (۱۸۵۲-۱۸۷۵) نوشت.

(۱) زبانشناسان کلمه‌های را که اکنون از بین رفته و اثرکتبی آن هم باقی نمانده باشد با استفاده از روش مقایسه‌ی دوباره بنامی کنند و برای اینکه دانسته شود که اینگونه کلمه‌ها بصورت استقرار ساخته شده است بطرف چپ آن علامه‌ی ستاره (e) رامی گذارند.

آغاز مطالعات تاریخی زبان :

گرچه تحقیقات دانشمندان دوره بیکه ذکر شد؛ بر بسیاری از موضوعات تاریخی و باستانشناسی روشنی می انداخت مگر مرادشان بیشتر بیاناتی بود که درباره گفتار آدمی ایراد می کردند. گرچه زبانهای گوناگون اندوار و پایی همه بیک مبدأ می پیوستند؛ سرگذشت بعدی هر یک مستقل بود و بدانجهت مدقق را مجموعه های انبوهی از جزئیاتی مدنظر بود که با تغییر زبان آدمیزاده تعلق میداشت و او را با آن طرز تغییر آشناسی ساخت.

از برای دریافت راه راست برای مطالعه ی تغییر زبانها، بایستی حدسیات و تصورات دوره های پیشین جای خود را به استقراء علمی و امیدداشت. و بلیم دوایت و تنی (۱۸۲۷-۱۸۹۴) امریکایی کتاب «زبان و مطالعه ی زبان *Language and the study of Language*» (۱۸۶۷) و زندگی و نموی زبان *The Life and Growth of Language* (۱۸۷۴) را نوشت. این کتابها به غالب زبانهای اروپایی گزارش یافت. گرچه این آثار نامکمل مینماید، مگر باز هم مقدمه ی عالی در مطالعات زبان به حساب میرود. در سال (۱۸۸۰) هرمان پاول (۱۸۴۶-۱۹۲۱) کتاب «اصول تاریخ لسانی *The Principles of Linguistic History*» را نوشت که نسخه های متعاقب آن (بار پنجم در سال ۱۹۲۰ منتشر شد) حیثیت اثر معیاری روش زبانشناسی تاریخی را گرفت.

این اثر پاول روش تغییرات لسانی را با امثله ی فراوان تعیین کرد. گرچه به پیمانهای کتاب «وتنی» خوب نوشته نشده بود؛ باز هم بر روش مطالعات لسانی اثر زیادی افکند. مدققان پس از وی این کتاب را بسی اهمیت شمردند. زیرا با آنکه سبکی خشک و خسته کننده داشت از اشتباهاتی که از خصوصیات قرن نوزدهم علوم لسانی است نیز خالی نبود. پاول در اصول مطالعات خویش دو اشتباه عظیم را مرتکب گردیده است :

نخست اینکه مطالعاتش در مورد زبان بصورت تشریحی نیست و اگر چه خودش ادعا می کند که در مطالعات لسانی، تشریح زبانها امری مهم و ضروری است؛ باز هم تحقیقاتش منحصر بتوضیح مسأله‌ی تحول و تغییر زبان می باشد.

اشتباه دیگر پاول در این است که میکوشید حادثه‌ی زبان را با توجه به حادثات روحی بیکه ممکنست سخنگو با آن مواجه شود تفسیر و تعبیر نماید که این عمل را تعبیر و حیاتی زبان یا *Psychological interpretation* گویند. پاول نیز، در مطالعات لسانی تصورات و اندیشه‌های فلسفی دوره‌ی یونان باستان را بکار برده است. معاصران پاول نیز، مانند خود پاول تنها زبانهای اندواری و پایی را، آنهم بدون توجه بمسائل تشریحی آن، مطالعه میکردند و از مطالعه‌ی زبانهاییکه تاریخ آن مجهول میبود خود داری می نمودند. این گونه محدودیتها از آشنایی با ساختمان زبانهای بیگانه بدورشان میداشت و ایشان را موقع نمیداد که بدانند وجود اساسی گرامر زبانهای اندواری و پایی از قبیل اجزای نهگانه کلام و جبهی عالمشمول نداشته و در تمام زبانهای جهان تمام این اجزاء وجود نمیدارد. نا آشنایی با اینگونه حقایق، باعث گردیده بود که دانشمندان آنروز گارگر امر تمام زبانها را یکسان و وجود گرامری زبانهای محدود مورد مطالعه‌ی آنان را همگانی و جهان شمول بدانند و زبان را بکمک اندیشه‌های فلسفی تشریح کنند.

زبانشناسی عمومی (*General Linguistics*):

در پهلوی جریان پنهان و رومی گریر تدقیقات تاریخی زبان؛ جریان کوچک ولی سریعی از زبانشناسی عمومی ادامه داشت. دستور زبان سانسکریت، تألیف پانی نی، هنوز بکلی از نظر افکنده نشده بود. متعلمان، بدون وقوف از خود کتاب، نتایج آن را مورد استفاده قرار میدادند و دانشمندان ارزش آن را تمجید می کردند.

در اکثر موارد مطالعات تشریحی لسان با جریان خاص تدقیقات تاریخی همراهی نداشت. گروهی از مدققان بمطالعه شگفتیهای السنه خارج از دسته اندواری و پایی، با آنکه تاریخ آن معلوم نبود، سرگرمی داشتند. گروهی دیگر زبانهای مختلف را بدانجهت مطالعه می کردند که در باب زبان آ دمیزاده نظری کلی و فلسفی حاصل

کنند. به همین علت آثار تشریحی قدیمی که معلو از نظریات فلسفی در باب زبان است و امروز اهمیت خود را باخته است بی ارزش و غیر علمی جلوه می کند. نخستین اثر بزرگی که در موضوع زبانشناسی عمومی است و در آن در باب زبانهای گوناگون انسانی بحث شده است از آن ویلهلم ون همبولت (۱۷۶۷-۱۸۳۵) *Wilhelm von Humboldt* است که بسال ۱۸۳۶ منتشر شده است. کتاب دیگری که علم زبان *The science of Language* نام دارد، زبان را واحد ممکن طوریکه شاید تشریح کرده است. مؤلف این کتاب ویلهلم ونت *Wilhelm Wundt* (۱۸۳۲-۱۹۲۰) نام داشته است. ستینتال *H. Steinthal* (۱۸۲۳-۱۸۹۹) علاوه بر آثار زیاد دیگر راجع با مسامات زبان اثری در باب انواع عمده‌ی ساختمانهای زبان بسال ۱۸۶۱ نوشت. اثری که *G. von der Gabelentz* (۱۸۴۰-۱۸۹۳) بسال ۱۸۹۱ در باب علم زبان نوشته است کم و بیش فلسفی می باشد. اینگونه تحقیقات بوسیله‌ی ویلهلم ونت که مردی فیلسوف و روانشناس بود با عالی ذروه‌ی ارتقار سید و در سال ۱۹۰۰ نخستین اثری را در موضوع روانشناسی اجتماعی منتشر ساخت. مناظراتی را که *Delbruch* و *Wundt* بقسم انتقاد و پاسخ با هم دیگر کرده اند خیالی دلچسپ است. دلبروخ که در زبانهای اند و اروپایی مطالعات کافی داشت بر ونت از آن جهت انتقاد کرده است که چرا زبانهای را که تاریخ مجهول داشته است مطالعه کرده است زیرا در نظرویی یگانه زبان شایسته مطالعه همان است که تاریخ آن روشن و آشکار باشد. اما ونت تعبیر روحیاتی زبان را که باشیوه‌ی مخصوص بخودش شرح شده است و اجدا اهمیت شمرده است در حالیکه دلبروخ معتقد بوده است که برای زبانشناسی انتخاب نوع مشخص روحیاتی ارزشی ندارد.

در همین اثنا دانشمندان بوجود ارتباط طبیعی و نزدیک مطالعات تشریحی و طبیعی زبان‌پسی بردند. *Otto Bohtlingk* (۱۸۱۵-۱۹۰۴) که کتاب پانی‌نی را بشیوه عصری اروپایی منتشر کرده است؛ روش تشریحی را بریک زبانی که

ساختمان گرامری مخصوص بخود دارد تطبیق کرده است. این زبان عبارت از *Yakut* روسیه آمیایبی میباشد (۱۸۵۱). *Friedrich Muller* (۱۸۳۴-۱۸۹۸) در سالهای (۱۸۷۶-۱۸۸۸) طرح علم زبان را نشر کرد. این کتاب برخاکه مختصر زبانهای جهان مشتمل بود و در آن موضوع امکان مقایسه‌ی آن زبانها در نظر گرفته نشده بود. *Franz Nikolaus Finck* (۱۸۶۷-۱۹۱۰) در یک مقاله‌ی نظری (۱۹۰۵) و کتاب کوچکی دیگر (۱۹۱۰) که در آن هیئت زبان غیر خویشاوند را بصورت تشریحی تجزیه کرده است؛ اصرار می‌ورزد که مطالعات تشریحی زبان اساس زبانشناسی تاریخی و کلیه‌های فلسفی - هر دورا - تشکیل می‌دهد.

دانشمندان دیگری که مطالعات آنان، مخصوصاً در امریکا، تأثیر عمیق داشته است یکی *Edward Sapir* و دیگر *Leonard Bloomfield* است. مؤلف کتاب *The Study of Language* (کرول جان) این دو تن را به تمام معنی متمم یکدیگر میدانند و در همین کتاب خود روش و تحقیق این دو نفر را بتفصیل مقایسه کرده است.

امروز، مطالعات و تحقیقات لسانی تقریباً در تمام پوهنتونهای جهان ادامه دارد. از خصوصیات قرن ۲۰، یکی پدید آمدن روشهای مثبت و نوین در ساحه‌ی زبانشناسی تشریحی میباشد. دانشمندان این عصر در مورد مطالعات و تحقیقات لسانی اصطلاح «علم زبان» را بکار می‌برند و زبانشناسی را «ساینس» می‌انگارند. از موفقیت‌های معاصر زبانشناسی تشریحی کشف و تعیین واحدهای اساسی زبان است که بنامهای *Phonem* یعنی واحد صوتی و *Morpheme* یعنی واحد لفظی نامیده شده‌اند. اکنون ساختمان صوتی زبان را با اساس فونیم و ساختمان صرفی آن را با اساس مورفیم مطالعه میکنند. بلومفیلد واحدهای معنوی (*Sememe*) و حتی نحوی زبان را بنام *Taxeme* و *Tagmeme* نیز تشریح کرده است که عیناً مانند عناصر کیمیایی آنهار را تحلیل و تشریح میتوان کرد.

ایو نیان (دملیت بنو ونځی)

ملیت په ۶۵۰ پ م کال کښی یو و دان او مور بنار دایو نی له تجار تی بنار و څخه وه
 په ملیت کښی دلمری ځل له پاره داسی سوچپالان پیدا شول چه هغوی دار باب النوعو
 له منلو ځنی غاړه و غړوله او د تجزیسی او څیر لولاره یسی غوره کړه .
 دغی دلی و غوښتل چه دار باب نوعو عقاید او گروهی ونه منی او پر ته له دی ،
 او مادی گتو دنری اسرار ځانله څر گند کړی له دی امله دوی پخپله ځانونه
 فیزیولوگک (Physiologues) بولی ، دایو نیانو د ملیت بنو ونځی نامتو فیزیولوگک
 دادی : تالس - اناکسیمندر - انکسمین - هرا کلیت .

۱- تالس

تالس په ۵۴۷ - ۶۲۴ پ م کاونو کښی اوسیدلی ، د ملیت په بنار کښی یسی
 سترگی خلاصی کړی . چه په همدی وجه ملیتی تالس بلل شوی .
 ځینی مورخین دی له فنیقیانو څخه بولی او بله دله وایی چه نیکونه یسی له فنیقیه
 څخه دلته راغلی دتالس دزیزیدنې اومرینی نیته پوره او سمه معلومه نه ده څرنگه
 چه وویل شول دده ژوند یسی ۵۴۷ - ۶۲۴ لیکلی دی .

تالس د فلسفی پلار دی ځکه دلمری ځل له پاره ده فلسفی سوچ وکړ دده دپوهی
 اوفطانت دیری قصی پاتی شوی . چه له هغی جملی څخه ارسطو دیو مورخ له خولی
 څخه نقل کوی : چه تالس دخپلی پوهی په وسیله پوهیدی چه سز کمال دزیتون
 حاصلات بڼه دی ، نو دده دپیش بینی له کبله به خلکو لاپخوا هغه اجاره کول
 خو دکال په پای کښی بڼه گته واخلی . . . . د فصلوا له بدلون څخه به یسی وگری
 خبرول او پوهیدلی وه چه کال ۳۶۵ ورځی دی ، دهسکی ددب اصغر تصویر ده

کشف کر. نجوم سره بی دیره مینه وه خرنسگه چه دده ددغی مینی خخه داسی
نکل کوی ه چه تالس دهسکی ستوروته کتل چه ناخاپه په یوه کوهی کنبی و اویده
یوه بودی په رابر ابره شوه چه دی ژغور او نوورته وی ویل: ته چه له تخمکی
خبر نه بی نو آسمان ته خشته گوری!

وایی چه تالس دبرج له پاسه به پوهیده چه بیبری له ساحل خخه خومره لری
دی - همدا رنگه ده دورخی په یوه موقع کنبی دهرم لور وای د هغه سیوری
خخه معلوموله وایی چه دی مصر ته تللی او هغی سیمی روحانیو نو خخه نی زده کره
کری ده مگر تخینی تاریخ لیکوونکی په دی برخه کنبی چه تالس به مصر ته تللی وی
تر دید لری. خو خرنسگه چه تالس دنیل د سیند د طغیان سبب خرنسگه کندی نو
هر و مرو هاته ورغلی دی دنیل دطغیان په باب کنبی وایی: د سیند په مصب کنبی
باد چایزی اوبه نه پر بز دی چه سیند په مینخ کنبی تویسی شی له دی امله او به پورته
کیزی - په هغه مهال کنبی دغی نظریسی دخلکرو پلامر نه تخانله راوگر خوله.

ویل کیزی چه تالس لمری پلاوویل چه که چیری په یوه نیم دایره کنبی یو
مثلث رسم کر و دغه مثلث به تل قایم الزاویه وی (ددغه فکر نسبت فیثاغورث ته
هم شوی) تالس تولونه مخککنبی دخسوف د عللو په برخه کنبی یوه فرضیه جوړه
کره. په دغه فرضیه کنبی د لمر دنیو لو داسی تعبیر کوی: چه سپوز می په مستقیم
خط د لمر له مخه تیریزی چه تصویریری د لمر دتبی پر مخ لکه دهینداری لوییزی
تالس په سیاست کنبی هم گندون کری دی خرنسگه چه ده غو بنتل د لرغونو
ایرانیانو په مقابل کنبی دایونی بنار و خخه یوه اتحادیه جوړه کری خود ایرانیانو
د مداخلی مخه ونیسی.

په ریاضیاتو کنبی بی لوی لاس لاره او د لری خجل له پاره بی ریاضیاتو علمی
قاعدی برابری کری. او تطبیقی هندسه له ده را پاتی ده اروپایان داسی عقیده
لری چه دتالس هندسه دومره پیاویری وه چه نن په بنوونخیو کنبی نیما یسی دده هندسه
لوستله کیزی تالس په ۵۸۵ پ م د کسوف پیش بینی وکره. اوله همدی وجهی په
قول یونان کنبی نامتو او مشهور شو.

دتالس د فلسفی خرنگو الی :

دار غونی یونان په تیره بیاد ایو نیانو فلاسفو غو بنیئل چه د طبیعت فنو متونه تحلیل کری او هغو ته خواب و وایی ، هغه یی کوله چه یو ماده المواد پیدا کری دغو پوهانو عقیده در لوده چه دغه تول شیان له یوه شی خخه پیدا شوی دوی لالهانده و چه هغه اصلی وجود مینده کری کوم نور شیان له هغه خنی پیدا شوی دی چه په حقیقت کینی دنری پلار و گنل شی تالس ددغه بنسنت لمری تیزه کینیبنوده او وی ویل چه د طبیعت پلار او به دی او تول نور شیان له لمدبل او او بو خخه پیدا شوی . له دی کبله کولای شو چه دی ددغی سلسلی چه وروسته له ده یی دده لاره نیولی ده علم او چتو و نکی و بولو .

گرتسن روسی فیاسوف ایکی چه دیو نان لر غو نو سو چپالانو غو بنیئل چه د طبیعت مبدأ په خپله طبیعت کینی پیدا کری حال دا چه دایو بیی خایه کار دی دغو پوهانو په شیانو کینی «مبدأ» دیوه اصلی و جر د په حیث لتوله او خپل دپلتنی حسن ته یی دادول قناعت ورکاوه چه په طبیعت کینی یو علت العلل موجود دی .

ارسطو وایی چه : تالس عقیده در لوده چه تخمکه لکه یو توتو له لرگی داو بو پرسر پرته ده چه کله کله او به هغه ته تکان ورکوی او موز یی هم احساسو و (لکه زلزله) .

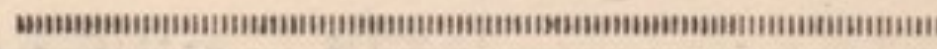
دده په عقیده کله چه او به په خپوراشی نو تخمکه یوه خوا او بله خوا بنو روی دتالس له معتقداتو خخه یو هم نفسی قوه ده چه په اشیا و کینی ضبط شوی او ددغه مدعا د اثبات له پاره یی (آهن ربا - او کهر با) بنو د له او ویل به یی چه تول شیان په خپل نفس کینی یوه قوه لری او دغه قوه دغو شیانو کینی خرنگند لیدل کیتری ارسطو دتالس له خولی خخه وایی چه : « نری له خدا یانو خخه دک دی » اوله دی خبری دا خرنگندیزی چه د طبیعیو نو په فلسفه کینی دخدای فکر هم وه عباس محمود العقاد مصری پوهاند دتالس د عقایدو په برخه کینی داسی لیکلی : « تالس د حکیمانو پلار دی داو بو فلسفه چه ده بنو دلی بخوا په ادیانو کینی هم راغلی ده تالس ویل

چه ماده روح خوځوی نوله دی کبله داسی خوځیدونکی نشته چه روح ونه لری او یاد کوم روح لرونکی په قید کښی نه وی (آهن ربا) هم روح لری ځکه اوسپنه ځانته را کناژی هغو کسانو چه دتالس فلسفه تشریح کړی ده وایسی چه تالس له دی امله او به دتولو اصلی شی بولی چه نطفه او تول ژوندی شیان لمدبل او او به لری لکه حیوان نبات، اونور. تالس ویلی چه نری داو بو پرسر پرته ده اولمر هم له او بو څخه را خیزی او په او بو کښی دو بییزی او که چیری او به غلیظی شی نو خاوره ځنی جوړیزی او که نری شوی نو براس به ځنی جوړشی براس په او ر بدلیزی او پای کښی باد ور څخه جوړیزی نری له خدایانو څخه دک دی او تول شیان خوځوی.

اسعد فهیمی عربی پوه وایسی چه دتالس د فلسفه او فکر سبب دادی چه تالس دینی او طبیعی سړی واودده فکر هم دغه دوه خواوی لری (دا چه تالس او به ماده المواد بولی) ددغی عقیددی دینی علت دادی چه لرغونی یونانیانو منلی وه چه تیتس (*Thethys*) د سیندر ب النوع ددودی ور کولو او ژوند بڼاو متصدی دی او ددغی عقیددی طبیعی علت دادی چه تول نباتات او ژوندی شیان داو بو عنصر لری تالس وایسی چه او به په براس بدلیزی پورته آسمان ته خیزی او هلته ستوری مروی پاتی سی خاوره کیزی او په هره بڼه دامتحالی صورت پیدا کوی - اوسنی بیولو جستان هم دهغه اهمیت له مخی چه او به یسی په د شیان رغاونی کښی (لکه ونه، جنین پروتوپلاسم) یسی لری هغه له اصلی عناصرو څخه بولی.

تاریخی ماتریالیسم دتالس محیطی شرایط او هستوگی ځای په نظر کښی نیسی ودغه سوال ته داسی ځواب ورکوی: «دتالس کورد سمندر پر غاړه وه او داو بو دایمی گاوندی وه داو بو ژوی به یسی لیدل نوده ته دا فکر پیدا شو، ارمطو د ماوراء طبیعت په کتاب کښی وایسی: «تالس چه او به علت العال بولی اوله دی ده داسی نتیجه لاس ته راوولی چه ځمکه پراو بو ولاره ده بڼایی داسی وی: چه ده لیدل چه تولو موجودات په خور و کښی باید لمدبل موجودوی ددغه فکر بل عامل دادی چه دهر طبیعی شی تخمه او هگی لمدبل لری او لمدبل هم له او بو څخه پیدا

کیزی گرتسن روسی خیر و نکی و ایسی : « هیسختی تراو بود ماده المواد په حیث
 طبیعی نه دی خکله او به ثابت او مشخصه بنه نه لری ، تل له ژوند سره مل دی
 خو خیدل او سکون لری »
 مارکسیستان هر فینو من چه په طبیعت کښی خیری نو د زمان او مکان شرایط په
 نظر کښی لری او د قضیو په حل کولو کښی له هغه څخه استفاده کوی نو له دی امله
 د تالس فلسفی ته په دیره درنه سترگه گوری . او وایسی چه « تالس پرته له دی
 چه نکلو او پیریانو بانندی ایمان راوری غوښتل یسی چه علت العلل پیدا کړی
 پخوا به خلکو آبادی او رنګیدل خوشالی او خپګان د پیریانو دمینی او کرکی نتیجه
 بلله ، تالس را پاخید او د علت او معلولی د بنسټ تیزه یسی کښیښوده دده تصوری
 علت العلل او به دی او دهغه متقابلې اغیزی خیری او خپل مدعا ثابتوی که چیری
 په هغه زمانه کښی دارباب النوعو له قصو خبر شو او دخلکو د ذهنیتو نو اساسی بنه
 را ته څرگنده شی نو هله به د تالس د فلسفی په ارزښت وپوهیږو چه د تالس
 فلسفه په هغه حساب دیره علمی او مترقی ده . او موز د دغو آثارو په مطالعه
 کښی باید ۶۲۴ کاله پخوا تر میلاده په نظر کښی واورو .

زه خو رلی په زره بانندی ستا د زلفو منگرو یم
 طبییان خوشی خواری کری ساه می خیزی په نارویم
 جلا تان را پسی گیزی په او زو بنکلی توری
 ور به نه ورم ستا د لوری زه مین ستا په ابرویم
 لاس می و نیسه په بند کښی ای دلبره خدای دپاره
 دمجنون په شان می حال دی مدام پروت زه په خواریویم
 تش کالبوت په دنیا گر خم ساه می نشته په بدن کښی
 د بیاتون ظالم له لاسه حلال شوی په تبرویم
 زه توکل له غیر و خالقو کناره ناست یم خان ژارم
 د گناه پیتی می دروند دی خپل مولانه په زارویم (توکل)

علم اجتماع

مترجم: هنی محمد زهنا

تاریخ علم اجتماع با پیش از دو قرن عمر ندارد. با اینکه از حایشه تا حاشیه تفکر بشر را، در مورد جامعه، در بر میگیرد. علم اجتماع بحیث یک شعبه منظم دانش، عبارت از آن شاخه ایست که به همین تازگی ها از تنهء خانوادہ ساینس ها جوانه زده است. و علت بوجود آمدن آن، در این اواخر زادهء تحولاتی میباشد که در خود جامعه بوجود پیوسته است. البته بدون تحولات اجتماعی امکان نداشت ساینس جامعه بوجود آید.

پیش از عصر و زمان ما، نخستین کسانی که در بارهء جامعه فکر کرده اند همانا فیلسوفان یونان بوده اند. همان تمیز و فرقی که سوفسطایی ها بین طبیعت (*Phsis*) و جمعیت (*Nomos*) گذاشته اند در علم اجتماع اهمیت بارزی دارد. چرا؟ علت اینکه، فرق گذاشتن بین قوانین طبیعت و جمعیت میرساند که نظم و نسق جامعه ما حاصل اجتماع بوده و در نتیجه جامعه را از آن طرز تلقی و اصولی که مطالعه و تحقیق را در پدیده های جامعه ناروا میپنداشت؛ نجات میدهد. در اینجا باید علاوه نموده گفت که هدف اساسی سوفسطایی مطالعه ساینس نبود بلکه برای بوجود آوردن و تحقیق بخشیدن اخلاق انقلابی مجاهده می نمودند. در برابر این گروه (سوفسطایی ها) افلاطون و ارسطو قد علم کردند و فارموله های «آفاقی» را طرح ریختند. این دو شخصیت «باتمام وضاحت خاطر نشان مینمودند که شرط جلی و ذاتی جامعه تهیه دیدن قناعت مردم میباشد.» و هم از همین جهت جامعه بر فرد برتری دارد یعنی ساختمان اساسی جامعه را آرزوهای ذاتی انسان ها می سازد. عبارت دیگر، پیوندهای اساسی جامعه و عدالتیکه در سیستم اجتماعی دست اجرا

و عمل سپرده میشود نه فقط جبر و تعدی است که زورمندان بر بیضه-وایان تحمیل میکنند و نه چنان است که ناتوانان می خواهند کمر زورمندان را بشکنند بلکه زاده رگت و پی و نخه نوا احساسات ذاتی حیوانات اجتماعی (انسانها) میباشد؟! افلاطون این روش فکری را علی الرغم دکتورین های سوفسطایی هادر دایلاگ های اولیه خویش دست تحریر می سپارد.

با در نظر گرفتن زمان، این بهترین خدمتی میباشد که افلاطون در جهان جامعه شناسی انجام داده و در آسمان کلاسیک چون ستارهء درخشانی میدرخشد. پولس (Polis) افلاطون در کتاب دوم جمهوریت موء یدقول ماست. این اثر آن فیلسوفانی را که سنگ مغاره نشینی بر سینه میکوبند؛ بیاد تمسخر و استهزاء میگیرد. افلاطون بهر ولیکه اکثریت مردم در ایجاد و تأمین سیستم اجتماعی می بازند، هرگز بر نمیگردد و هم وقتیکه در بارهء حیات جامعه در (قوانین) صحبت میکند فقط بطرفداری مالکیت از طریق مرور زمان علاقه و دلچسپی نشان میدهد. با وجودیکه ارسطو در تصنیف علوم متداول عصر خودش مجاهدت زیاد کرد؛ لیکن نتوانست در جهان سوسیولوژی (علم اجتماع) بیشتر از افلاطون مصدر خدمت گردد. ارسطو شهرت دار دباینکه قانون های اساسی ۱۵۸ پولس (Polis) را مورد بررسی و تحقیق قرار داده است لیکن این فعالیت بنوبهء خود انکشاف علم اجتماع که نه فقط در یونان وجود داشته بلکه در سرتاسر جهان گریکو رومن تأسیس گردیده بود؛ جلوگیری میکرد.

یونانیان از این مفکوره که جمعیت (ملت؟) و دولت از هم فرق دارد، مطلع نبودند. ترکیب جمعیت دولتی پولس، از مطالعه و تحقیق اساسی جامعه جلوگیری کرد. در این جا باید علاوه نموده گفت مفکورهء مزبور از مطالعه و رابط اجتماعی با استثنای جنبه های سیاسی آن صرف نظر میکند. عوامل سیاسی بنوبهء خود زیر سلطه و نفوذ اخلاق مجرد، سبب شد که حق اولیت از عوامل اجتماعی سلب گردد. جنبه های نظم و نسق دهنده یعنی وسایل و اهداف کنترول سیاسی.

عملیه تحقیق در جامعه را مغشوش نموده و یا آن را وابط اجتماعی را که از مرکز اداره میشد بر هم زده و از هم متلاشی کرد. یونانیان فکر نمی‌کردند که تمام آن عملیه‌ها و عناصر غیر سیاسی بهمدیگر بستگی و روابط داشته باشد. این واقعیت را «در کربتوی» افلاطون (*Critoof Plato*) میتوانید با تمام وضاحت مطالعه و مشاهده کنید. زیرا در آنجا تمام عنعنات اجتماعی و کلیه شرائط فرهنگی و اقتصادی و تمام نظم و نسق اجتماعی که بصورت عامل، بر معلولی چون سقراط تأثیر داشته، تجسم داده شده است.

از گفته‌های بالا برمی‌آید که فکر یونانیان درباره جامعه شکل بخصوص اجتماعی نداشته و تنها بعضی جنبه‌های حیات را بصورت متشتت و پراکنده منعکس می‌سازد.

این نوع مشاهدات و افکار از هم گسسته، در آثار رومان نویس‌ها و تاریخ نویس‌ان بصورت پراکنده عطف توجه میکند. شما می‌توانید آنرا بدون بنگرید. مختصر اینکه، مانع و سد سلبیدی درین راه، بی‌الاستعدادی و عدم توانایی یونانیان در تشخیص بین جمعیت و دولت بوده است. دیده‌های سیاسی یونانیان هرگز نتوانست و رای چار دیواری شهر کوچک را بنگرد. قشون نیرومند و توسعه جوی امپراتوری روم نتوانست حصار حصین ترکیب جمعیت کشور شهری یونان را فتح نماید. (۱) بر علاوه سرگرمی بسیار زیاد رومی‌ها در قانون (*law*) جنبه‌های «غیر قانون» را در جامعه مغشوش نمود.

در اثر سبب و پرنسیپ‌های قانون طبیعی را میتوان سراغ داد، این پرنسیپ‌ها بصورت یک معیار (*Norm*) باقیماند اما در عین زمان نمیتوان پرنسیپ‌های مزبور را در ردیف قانون اساسی قرار داد و یا حیثیت قانون اساسی را

(۱) گرچه بصورت رسمی مفکوره جمعیت از دولت فرق داشت «*Socius*» را با «*Civis*» یک چیز نمیتوانست دانست. اما با وجود آنهم (*Orbis*) را تحت عنوان برجسته «*Urbs*» مطالعه می‌کردند.

برای آن قابل شد. تحول از قانون طبیعی به عملیه های طبیعی اجتماع، که در اثر آن راه برای ساینس جامعه هموار شد، در هیچ جا بصورت واضح عطف توجه نمی نماید.

باید اعتراف کرد که انسان نه تنها به مفهوم و لسان قدیم کشور شهری باید اعتراف کرد که انسان نه تنها به مفهوم و لسان قدیم کشور شهری (Zoon politikan) دانسته میشود بلکه انسان مخلوقیست که طبیعت (ماهیت؟) و سنجیه او تقاضا میکند تاشرایط کلی جامعه را فراهم نماید. رومی ها عملیه های روابط اجتماعی را بااستثنای آن شاخه روابط مزبور که از ریشه اخلاق و قانون مشتق بود؛ زیر عنوان «سلمنا» مطالعه میکردند.

تحقیق و بررسی در فلسفه های روزگاران باستان، نشان میدهد که بوجود آمدن علم و اجتماع با مفکوره های طبیعی جامعه بشری که نقطه مقابل مفکوره های الهیاتی جامعه بوده، رابطه و بستگی داشته است. نیز ایجاد علم اجتماع بیشتر به تمیز و فرق بین دولت و جامعه، بیشتر به مفکوره های ساینترفک و یا روابط اجتماعی تعلق دارد. برعکس بوجود آمدن علم اجتماع آنقدرها با معیارهای قانونی و انتظام و تفریق دادن روابط اجتماعی سروکار ندارد. این گفته نمیرساند که موقف متفکران اخلاقی و عالمان علوم اجتماعی، باهم مصالحه نمی شود. زیرا دماغی که درباره ارزش های جامعه هیچ چیز نمیداند؛ چگونه میتواند راجع به فعالیت ها و مؤسسات اجتماعی مطالعه و تحقیق کند؟

علاقه و دلچسپی های معیاری و اخلاقی، در هر صورت، نمیتواند جا نشین تحقیق ساینترفک گردد و تا زمانیکه علاقه معیاری و اخلاقی، تحقیق ساینترفک را کنترل ننماید؛ اول الذکر سد سدید در راه دانستی های اجتماعی ایجاد میکند و روش تحقیق و تتبع در جامعه با تعصب ملوث میگردد.

مطالعه و تحقیق در تیوریه های جهان شرق در باره جامعه بر این نکته روشنی می اندازد؛ مثلاً مواد ادب کلاسیک چین و هند با فلسفه های اخلاقی و سیاسی علاقه و دلچسپی زیادی دارد. تبلیغات اجتماعی اولیا و بزرگان با جدیت تمام سرگرم اینست که رفتار و کردار فرد را در برابر جامعه بی که در آن زندگی

میکند تعیین نماید. لیکن در عین زمان در جوامع مزبور هیچ گونه فلسفه عملی اجتماعی وجود ندارد تا به تفسیر و تأویل تمایلات حیات اجتماعی پرداخته آید.

در کلاسیک هندوستان بااستثنای چار «ورنه» نقصی و اضیح و آشکار مینگرید: هندوها در مورد وظیفه فرد تأیید بسیار زیادی مینمایند و حتی فرد را و رای جهان اجتماع قرار میدهند. این طور موقف فکری بعضی نویسندگان را قهرآ مجبور می سازد که بگویند: «در افکار هندو عناصر غیر اجتماعی غلبه دارد.»

امادر فلسفه اجتماعی چین، میتوانید تحلیل و تجزیه و تصنیف مقدماتی انواع مختلف جامعه را مطالعه کنید و این تصنیف را مخصوصاً در *Wu-lun* یا پنج رابطه کنفوسیوس دیده میتوانید:

- ۱- حاکم و محکوم ،
- ۲- والدین و اطفال ،
- ۳- شوهر و زن ،
- ۴- برادر بزرگ و کوچک ،
- ۵- رابطه بین رفقا .

لیکن وقتیکه تصنیف کنفوسیوس بپایه تکمیل میرسد و در ردیف مسلمات قرار میگیرد؛ موضوع از اصل منحرف گردیده بیش از پیش متوجه اخلاقیات میگردد.

عده یسی از علمای چین عقیده دارند که پنج پر نسپ *Wu-lun* (کنفوسیوس) حادثات اجتماعی را که نقطه مقابل پدیده های طبیعی میباشد؛ افاده میکند. اما، وقتیکه با اساس پنج پر نسپ مزبور بین دولت و جامعه فرق میگذاریم؛ پنج پر نسپ نمیتواند جل خود را از آب بکشد؛ و تطبیق پنج پر نسپ در جامعه و بدان صورتیکه پیشنهاد نمودیم، بدان میماند که شخصی سعی و مجاهدت نماید تا فکر مجردی را برای شرح و بسط آن کته گوری های اجتماعی که تمایزات در آن مستتر است، بکار بندد !!

از تحقیق و بررسی در آثار کنفوسیوس و سایر بزرگان چین باستان بو ضاحه مفهوم می شود که نفوذ اخلاق (شاید) مانع انکشاف علم اجتماع گردیده باشد. کنفوسیوس از روابط اجتماعی بسیار صحبت میکند و از این فکر ارسطو که انسان حیوان عقلی و اجتماعی است طرفداری کرده و بر علاوه «تعادل و توازن شخصی و اجتماعی» را منوط بهمدیگر می داند.

در این جا باید علاوه نموده گفت که کنفوسیوس روابط شخصی را بر روابط اجتماعی رجحان میدهد، کنفوسیوس از اول اساسی خانواده در ساختمان جامعه، سخن میگوید؛ دولت در نظری ساده و بسیط بوده اما مراسم خانواده را خیلی بزرگ مینگرد. در جامعه ایده آل کنفوسیوس، صحبت در مورد ساختمان های اجتماعی عطف توجه نمیکند؛ حتی در جامعه مزبور از علایق و پیوندهای والدین اطفال و زن و شوهر سخن نمیگوید؛ در این جامعه تمام افراد زیر پرچم نوع پرستی زندگی میکنند و گو یا هر کس برای بهبود سایر هموعان فداکاری مینماید - ضرر دیگران را ضرر خود، و بهبود سایر مردم را بهبود خویش میداند. از این گفته ها چنین بر می آید که در جامعه ایده آل کنفوسیوس، یگانه رابطه ای که وجود دارد و فعال است همانا رابطه دوستی میباشد. از نگاه این مفکوره های اخلاقی، ساختمان اهمیت بارز نداشته و بر تحول اجتماع اجتماعی از پشت عینک ترقی و انحطاط اخلاق مینگردند. (ناتمام)

که از رنج پیری دل آگه نبود

امید من از عمر کوتاه نبود

که از زرقی، آن چاه را نه نبود

که آنرا امید سحر گه نبود

همه گفته جز حسبنا الله نبود

(مسعود سعد سلمان)

دریغا جوانی و آن روزگار

نشاط من از عیش کمتر نشد

در آن چاهم افگند گردون دون

سیاه سیاه و درازی دراز

بدم نسا امید و زبان مرا

گورکی و نویه - زندگان غرب

مترجم: نگهت

وسی و لودایوانوف، نویسنده‌ی شوروی می‌گفت: «روزی چند سراینده‌ی دوره‌گر در سورنتو با گورکی بر خورده‌سر و آغاز کردند. آلکسی ماکسیموویچ - دستدار نغمه - با نهایت مسرت با آن‌ها گش فرا داد:

«نغمه‌پایان رسید و سردستمی سراینده‌گان - پینه‌دوزی که شاخه‌یسی از شگوفه‌ی لیمودر کاج کر تیش زده بود - بگورکی نزدیک شد و جام شرابی را که جلوش گذاشته شده بود برداشت و پس از تماس جامها، فریاد زد: «بنام سرود!»
 «و گورکی با احساسات چنین جواب داد: «امید دارم سر اسر جهان نغمه‌سردهد!»
 سراینده از تو متشکرم». این کلمه‌ها «امید دارم سر اسر جهان نغمه‌سردهد!»
 گورکی را با عشق عمیق وی بمردم همه‌ی کشورها، گورکی را با آرزوی سوزان او درباره زندگی با سعادت همه‌ی مردم، در برابر چشم شما مجسم می‌سازد.

گورکی، نغمه‌خوان مردم زحمتکش، هنگامی بنوشتن آغاز کرد که ادبیات جهان با نبوغ ادبی میدرخشید. اناتول فرانس و رومن رولان با عظمت و شکوه ادبیات فرانسه می‌افزودند. نبوغ ملی انگلیسان با نگارش‌های هجو آمیز بر ناردشا و ناولهای حماسی جان گلاس ورثی بیان و اظهار میشد. تیاترار و پایی با نمایشنامه‌های هنریک ایبسن نار و بچی و گر هارت هوفمان آلمانی، غنی و پر مایه میشد. و این هنگامی بود که قاره‌ی اروپا بنویسنده‌ی بزرگ و خردمند روس، لیو تولستوی، سر ارادت و تعظیم فرود می‌آورد و مردمانی بیشمار بیرون از روسیه، با استعداد هنری (آنتون چخوف) پی می‌بردند.

در همین زمان، ستاره‌ی درخشان دیگری در آسمان ادبیات طلوع کرد. او نویسنده‌ی بی‌بود که از (اعماق اجتماع) و از میان طبقه‌های زحمتکشان روسیه، سر بر آورد. نبوغ درخشنده و نیروی آفرینش هنری و قوه‌ی ابداع و ابتکار ادبی او معاصران وی را، بغایت مسرور و سرافرازگر دانید.

لونا چرسکی، از تأثیر نخستین دامستانهای گورکی برخوردارند گان آثارش، چنین سخن میراند:

«کار ادبی را که گورکی آغاز کرده و بتدریج تکمیل کرده بود؛ مشکل و توان فرسای بود. و اینکه آلکسی پشکوف نام «ماکسیم گورکی (۱)» را برگزیده بود؛ دلیلی داشت. آنسان که وی خودش مشاهده میکرد، کاری را که آغاز کرده بود؛ موضوعی را که برگزیده بود؛ غم انگیز و اندوهبار بود. شاید هنگامی که جمعیت چنین فریاد میکرد: «عجب، تو (تلخ) و (غمگین) نیستی؛ تو پرتو افکن و درخشان هستی؛ تو مانند آفتاب هستی؛ تو بسان عقابی دلیر و تیز چنگال هستی. و افراد جمعیت او را بر شانه‌هایشان می‌نشانند؛ او ازین وضع متعجب میشد.»

جهان بینی گورکی بایوند های ناگسستی، بتوده‌های زحمتکش و آرزوها و خواسته‌های انقلابیشان، پیوست شده بود. «انقلاب» و راه طبقه‌ی کارگر روسیه بسوی آن، کشتزاری بود که در آن استعداد بزرگ او پرورش یافت و نمو کرد. با آنکه مناظر و تصاویری که وی از جهان قدیم نقاشی میکرد دنجیره و مبهم بود؛ باز هم همیشه میدانست که نیروی راستینی که با وجود زنجیرهایی که اجتماع بورژوازی بر گردن آن نهاده؛ تاریخ را بوجود می‌آورد؛ عبارت از توده و مردم است. این فکر، آثار وی را با خوشبینی و امیدواری انباشته است و طرفداران و مستایش کنندگان بیشماری را بگرد او جمع کرده است.

او مفکری پیشرو و ونیز هنرمندی ممتاز و بزرگ بود. همه انواع آثار او - از نثر و شعر تا نمایشنامه و ایسی - حایز مقام برجسته و درجه‌ی اعلی بود. نیروی آفرینش

(۱) در زبان روسی، گورکی «تلخ» یا «غمگین» معنی میدهد.

ابتکاری ادبی او، بزودی وی را در سرتاسر جهان نامور گردانید. بیجانیت که هانریش مان در حق او چنین گفته است:

«گورکی زمینه‌ی آفرینش ادبی را پهن‌آور گردانیده و راهها و چشم اندازهای نوی را بروی ادبیات جهان کشوده است. با او موضوعهای نو و خواننده‌ی بی‌جدید بمیان آمده است. وی نخستین کسی است که اعضای طبقه‌ی بی را که پیش ازین در ادبیات راه نداشتند؛ بصفت قهرمانان ادبی معرفی کرد. اگر امروز نویسندگان، دیگر بکلی غلام حلقه بگوش اجتماع بورژوازی نیستند؛ از راهگذر نبوغ گورکی است و آنان ازین نظر مدیون او هستند.»

گورکی قهرمان دوستی میان همه‌ی ملت‌ها و روشنفکران همه‌ی کشورهاست. او توده را دوست داشت و از روش زندگی هر کشوری که وی فرصت دیدن یا شناختن آنرا داشت؛ نیک آگاه بود. در رساله‌ی «بنام فرانسه‌ی زیبا» نوشته است؛ خدمت شایسته خویش را در برابر فرانسه‌ی زیبا بانجام رسانده است. چندین سال در ایتالیا زیست؛ مردم ایتالیا را دوست داشت و برجسته‌ترین اثرش «قصه‌های ایتالیا» را بآنان اهداء کرد. او درین حکایتها، تیپ‌های توده‌ی ایتالیا و زندگی مردم را بصورتی زنده و برجسته نقاشی کرده و نمایش داده است.

در نگار شهابی که گورکی پس از مسافرت بایالت‌های متحد امریکا در سال ۱۹۰۶، نوشته است؛ همدردی و دلسوزی گرم و باحرارت نسبت بامریکاییان عادی، مشاهده میشود. توام با انتقاد برخی از جنبه‌های زندگی در امریکا، گورکی کارگر امریکایی را بابینش دموکراتیک او، مجسم ساخته است. از جمله‌ی این نگارش‌ها، بهترین اثرش، حکایت «چارلی مین» را میتوان نام برد.

او بکتن از آن شخصیت‌های بزرگ تاریخ ثقافت است که همه‌ی نیروهای مترقی را چه در ساحه‌ی دانش و سیاست و چه در قلمرو ادبیات و هنر، در پیرامون خویش جمع کرده بود. رومن رولان، هانریش مان، توماس مان، گلاس ورثی برناردشا، مارتین اندرسن نکسو، تیودور درایزر. همه‌ی این نویسندگان

صحنه بی از نمایشنامه معروف (در اعماق اجتماع) در تئاتر شهری اسپالا (- ویدن)

گورکی و اچ . جی . ولز - پتروگراد (۱۹۲۰)

با گورکی در داشتن تمایل شدید برای از بین بردن ارتجاع بین‌المللی و غلبه یافتن بر مغزهای پوسیده و اندیشه‌های زشت و خبیث، شریک بوده‌اند. همه‌ی آنان یکجا با گورکی، بخاطر هنر خلق‌پسند که از افکار زنده و مترقی عصر ما الهام می‌گیرد؛ مبارزه می‌کردند.

گورکی بمفهوم وسیع کلمه انترنیشنلست بود؛ هیچ چیز در اطراف او، حزبی و فرقه‌یسی و مربوط بدسته‌یسی خاص، وجود نداشت. آثار نویسندگانی که عقاید فلسفی گوناگونی را بیان می‌کردند و هر یک از این آثار نماینده‌ی مکتب و سبک ادبی جداگانه‌یسی بود؛ از صمیم قلب علاقه داشت و همیشه گام‌هایی را که هم مسلکان غربی او در راه پیشرفت و صلح بر میداشتند؛ بنظر استحقسان می‌نگریست و از آن حمایت و طرفداری می‌کرد.

او در راه آشنایی کامل مردم روس با فرهنگ جهانی و ادبیات و هنر کلاسیک و معاصر کشورهای اروپای غربی، زحمت بسیار کشید.

ما میدانیم که او در تنظیم و اداره‌ی مؤسسه‌ی نشریات «ادبیات جهان» چسان نقشی بزرگ داشته است - این مؤسسه بزودی پس از «انقلاب» تأسیس شد و مقصود از آن، آشناساختن مردم روس با شاهکارهای ادبیات جهان از قدیمترین روزگار تا آغاز قرن بیستم، بود. پس‌انتر در سالهای بعد از ۱۹۳۰، سلسله‌یسی بنام «سرگذشت مردم جوانی در قرن نوزدهم» را منتشر ساخت و در مقدمه‌یسی که بر آن نوشت؛ اهمیت فوق‌العاده‌ی این موضوع معروف ناول اروپای غربی را باز نمود و آنرا بجهان معرفی کرد. درین سلسله، نویسندگانی بزرگ چون شاتوبریان، بول ویر - لیتن، آلفرد دو موسه، بنیامین کنستان، گوته، ستاندال و بسیاری دیگر از داستان‌نویسان اروپایی، معرفی شده‌اند؛ و این سلسله بدسترس توده‌ی عظیم مردم قرار داده شد.

در نامه‌یسی که به لیونید لیونوف درباره‌ی ژورنال «کراسنایا نوف» نوشته، گورکی او را چنین تشویق کرده: «در ژورنال خویش جایی برای اروپا، زندگی

و هنر آن، تخصیص بدهید. توده‌ی ما در باره‌ی آن، زیاد نمیدانند؛ ولی باید اروپا را نیکو بشناسند.»

معاصرانش از معلومات انسایکلوپدیک او دچار شگفتی میشدند؛ اگر چه گورکی این معلومات را برخلاف بسیاری از نویسندگان بزرگ اروپایی، از راه تحصیل «یونیورسیتی» بدست نیاورده بود. آراگون در کتاب جدیدش بنام «ادبیات شوروی» گورگی و دیدرورا بصورتی شایسته مقایسه کرده است.

گورنی چکووسکی، همکار گورکی در اداره‌ی نشریات «ادبیات جهان»، چنین اظهار کرده است: «فرقی نمیکند که در باره‌ی کدام یک سخن گفتیم: (هائارن)، (وردزورث)، (شامیسو) یا (تیک)، گورکی در باب بسامو ضوعاتی که هرگز آنان ننوشته بودند؛ خیلی چیزها میدانست. او در سر اسر زندگی خویش، آثار آنان را مطالعه کرده بود؛ اگر چه اکثر اوقات نامهای آنان را بلهجه‌ی نیژنی نوگرو د تلفظ میکرد.»

معلومات جامع او راجع بفرهنگ جهان، ویرا بابر ادبیات قابل ستایشی در باره‌ی ادبیات جهان در نخستین انجمن نویسندگان شوروی سال ۱۹۳۴، توان بخشید. او در طی این سخنرانی باثبات رسانید که هنر حقیقی نیروی خود را از روابط مردم و کارهای ابتکاری آنان، بدست می‌آورد. او میگفت که این روابط نبوغ شیکسپیر، مولیر، گوته و بسیاری دیگر از نویسندگان برجسته‌ی اروپای غربی را پرورش داده است؛ و این روابط و بهم بستگیها از خلال انتقاد آنان بر اوضاع اجتماعی عصرشان، نمودار شده است. گورکی در یکجا چنین نوشته است: «سویفت، رابله، ولتیر، لوساژ، بایرن، تا کری، هاینه، ورهرن، آنا تول فرانس و نویسندگان دیگر همه، منتقدان درستکار و با انصاف و سختگیر و دقیق عیبها زشتیهای طبقه‌ی فرمانروا بودند.»

در مورد نمایشنامه‌ی مغرب زمین.. که او دو ستدار و ستایشگر برجسته‌ی آن بود. چنین عقیده داشت که در امه‌ی باختر زمین، از هنر مردم نشأت کرده و انکشاف یافته است. وی در ضمن مقاله‌ی بی‌بعنوان «در باب نمایشنامه‌ها» نوشته است:

«خیلی پیش از کریستوفر مارلو و تقریباً دو قرن پیش از گوته، کارگران صنایع دستی انگلستان و آلمان در روزهای تعطیل دکانها، نمایشنامه‌ی محلی خودشان «کمیدی داکتر فوستوس» را در معرض نمایش می‌گذاشتند. گوته در طرح و پی‌ریزی «فاوست» از اشعار هانس ساشس‌پینه دوزنور مبورگک که در قرن شانزدهم میزیست؛ استفاده جست.»

گورکی در ضمن تحقیقات نظری، نامه‌ها و مصاحبه‌هایی که بانویسندگان جوان بعمل آورده؛ مطالعه‌ی آثار کلاسیک ادبیات جهان را اکیداً سفارش میکرد زیرا بخوبی میدانست که این آثار آموزنده است و ذهن را پرورش میدهد. او مخصوصاً، ریالیست‌های فرانسوی، ذهن وقاد، مستدل و موشگاف ستاندال و تحلیل روحیاتی ما هرانه‌ی فلوربر را فوق العاده می‌ستود. پروفیسرد سنیتسکی میگوید که گورکی در سالهای ۱۹۰۸ و ۱۹۰۹ برای نوشتن یکی از آثارش، کتابهای برجسته‌ی جهان را بتکرار مطالعه میکرد و نیز زبانهای خارجی را باین منظور می‌آموخت: «مطالعه‌ی او بزودی باخواندن کتابها، که تعداد زیاد آن بزبانهای خارجی بود؛ بحد اکمال رسید... او با ولع و اشتیاق زیاد، خویشتر را وقف فراگرفتن زبان فرانسوی کرده بود؛ و از نامه‌های فلوربر بغایت حظ می‌برد و استفاده میکرد... او در فصاحت کلام و سادگی سخن اعجاز میکرد.»

گورکی در مقاله‌ی بی‌عنوان «چگونه نویسنده‌گی را آموختم» حق نویسنده‌گان فرانسوی را ادا کرده است: «نویسنده‌گان (بزرگ) فرانسه - ستاندال، بالزاک و فلوربر - تأثیر فرهنگی و عمیقی بر من بحیث بلك نویسنده، وارد کرده است. نامه‌ها و مقالات گورکی شاهد آنست که او به پیمان‌ی زیاده و ستدار نویسنده‌گان غربی و با آنان هم‌نوا بود. اینست آنچه او در باره‌ی یکی از بهترین کتابهای رومن رولان، گفته است.

«باید شخص دارای قلبی باشد که توانایی اعجاز داشته باشد تا بتواند کتابی چنین خوشبینانه در فرانسه، پس از آنهمه تراژیدی‌هایی که درین کشور بوجود آمده است؛

بنویسد - کتابی با چنین عقیده بی شجاعت آمیز و راسخ و صداد قانه نسبت به موطنانش - فرانسویان - من رومن رولان را بنا بداشتن چنین عقیده که در تمام آثار و همه کارهایش مشاهده میشود؛ می ستایم .

شکا کیت دقیق و عمیق بر نار دشا مورد توجه گورکی قرار گرفته بود ؛ در ضمن نامه بی که بسال ۱۹۱۵ برای بر نار دشا فرستاد ، چنین نوشت : « شاید شکا کیت انگلو ساکسون بهترین چیزی باشد که جهان مشاهده کرده است و مخصوصاً این شکا کیت ممیزه ی خاص شماست ؛ زیرا همه ی بذر های آن را شما در جهان افشاندید . »

پس از آنکه در سال ۱۹۳۱ ، هنگامی که بر نار دشا از اتحاد شوروی دیدن کرد ؛ گورکی او را بحیث مبارزی بیباک و مستعدترین نویسنده بی که در مدت سه ربع یک قرن بوسیله ی شمشیر سخنان شوخی آمیزش ، ضربه های موءثر بیشماری بر پیکر محافظه کاری و زورگویی وارد آورده است ؛ تهنیت و شادباش گفت .

گورکی با عقاید ه . ج . و لز توافق نظر نداشت ؛ ولی کتابهای او را بنظر ستایش میدید . او کتاب « آقای بریتلینگ آن رامی بیند » را از جمله ی بهترین کتابهای دلیرانه ، راستین و بشری می پندارد که در اروپا بهنگام جنگ عمومی نخست ، نگارش یافته است . گورکی داستانهای ستیفن زویگ را نیز بدیده ی ستایش و قدر دانی مینگریست - داستانهایی که تحلیل روحیاتی عمیقی در آن نهفته است ؛ و بیشتر اوقات التذاذ هنری فوق العاده بی را که از خواندن داستانهای سلیس و ابتکاری این نویسنده ی اثریشی ، برایش حاصل شده بود ؛ بیاد می آورد .

• • •

با وجودیکه گورکی ثقافت خارجی را در بین تو ده ی خویش تعمیم میکرد ؛ باز هم از اصول و اساسهای خاص خود در مورد ارج گذاری ممیزات و محسنات گوناگون هنر روزگار خودش ، انحراف نمیکرد .

گورکی در بسیاری از مقالات خویش ، بر ضد انحطاطیون اظهار نظر کرده است ؛

گورکی و فرانز هانتز نویسنده‌ی بلژیکی در سورنتو (۱۹۲۷)

گورکی ، رومن رولان و خانمش در ایستگاه قطار آهن مسکو (۱۹۳۵)

بحیث مثال در ایسی بسیار معروف خود بعنوان «پل ورلن و انحطاطیون». و نیز او ناتور ایسم را نمی پذیرفت. گورکی میگفت که این هر دو - سمبولیزم و ناتور ایسم - طرز اظهار و بیان نمرینه یی ایدپالوجی خودخواهانه ی خرده بورژوازی، در هنر معاصر غربی است. او استعداد ورلن را تصدیق میکرد؛ اما طرفدار شعر سمبولیک وی نبود و بر آن انتقاد میکرد. انتقادهای او بر سبک ناتور ایسم برادران گن - کورو افکار ناتور ایستیک نامانوسی که در بعضی از آثار امیل زولا مشاهده میشود؛ بسیار مشهور است.

در خلال داستان «سیسکین دروغگری و دارکوب راستگویی»، نویسنده بر ناتور ایست ها و سمبولیست ها حمله کرده است. گورکی سیسکین را بحیث تصویر و نمودار حامی و مدافع افسانوی هنر حماسی، در مقابل دارکوبی که راستی های کوچک و کسالت آور میگوید و ز اغهایی که سر و دمرگت و سر نوشت رامی میرایند؛ قرار داده است. این تصویر عبارت از سمبول تیوری و مانتسیزم انقلابی بوده است؛ همچنانکه این اشعار معروف گورکی آن موضوع را تمثیل کرده:

مانند کر مکی پست و حقیر که در روی زمین می لولد

شما سر اسر زندگی تان را سپری میکنید.

زندگی های چون زندگی شما تا هنوز

راه خود را در نغمه یی یاد استانی باز نکرده است.

گورکی در همه ی عمرش، بشدت مخالف فلسفه ی نیچه و پیروانش بود. که «آدم فوق العاده» یی که درین فلسفه ذکر شده، زشت ترین و منحرف ترین تجسم مسلک خودخواهی و شخص پرستی است. این مخالفت نه تنها در مقالات سیاسی او اظهار شده بلکه در آثار ادبی وی نیز از نمایشنامه ی «کهنه پرستان» که در ۱۹۰۰ نوشته شده تا ناول حماسی «کلیم سامگین» آشکار است.

گورکی فلسفه ی خود خواهانه ی فردیت و شخص پرستی (اندیویجو لزم) را بابشر دوستی (هومانزم) عالی و منبع، روبروی هم قرار داده است. بشر دوستی

یعنی عقیده‌ی استوار و نامحدود نسبت به بشر، نسبت به نیروی کار و زحمتکشی بشر برای تغییر وضع زندگی، نسبت به آینده‌ی درخشان مردم همه‌ی سرزمین‌ها.

گورکی چه در نوشته‌های ادبی و چه در مقالات سیاسی خویش، بسکار و عمل دعوت می‌کرد - کار و عمل و باز کار و عمل، در برابر نیروهای که فعالیت‌های بزرگ مربوط بفرهنگ جهانی را تهدید می‌کنند؛ میتوان گفت کار و عمل بمقابل انگیزندگان جنگ‌های عالمگیر جدید. این پرسش مشتاقانه و هیجان آمیز او از روشنفکران سرتاسر جهان: «پیشاهنگان ثقافت؛ موقف شما که جاست؟»، این عقیده‌ی گورکی را که هر سال عده‌ی بیشتر مردم راه ترقی و دموکراسی را در پیش خواهند گرفت؛ بیان می‌کند. این سوءال او، تا کنون هم موضوع بحث و گفتگوست مثلاً می‌خاییل شولوخوف آن را در مورد ادبیات شوروی بار دیگر طرح کرده است و از نویسندگان جهان خواسته است تا مسایل مهم هنر معاصر را بدور میزی، مورد بحث قرار دهند.

عقاید و نظریات گورکی، نه تنها در بین نویسندگان شوروی طرفداران و پیروان بیشماری دارد؛ بلکه در کشورهای خارجی و در میان هنرمندان فرقه‌ها و سبک‌های گوناگون، اهمیت و شهرتی بسزا کسب کرده است؛ از آن جمله میشل ولسن، ژان پل سارتر، لاین فویشت و انگر ورنست همینگوی و بسیاری از نویسندگان دیگر، مانند گورکی بآینده‌ی ثقافت جهان علاقه‌ی بی‌ریا و صمیمانه و مانند گورکی به پیروزی عقل و عدالت عقیده‌ی بی‌خلل ناپذیر و تمایلی شدید بدفاع از محصولات نبوغ بشری، داشته‌اند.

خبر های پوهنځی ادبیات

عزیمت بخارج کشور :

پوهنیار حبیب الرحمن هاله ، مدیر نشریات و مجله ادب ، با ساس پروگرام لیدر شپ حکومت امریکا ، برای بازدید پوهنتون بیروت ، بروزیکشنبه ۲۶ جدی بدانسو رهسپار شد. بر اثر تصویب پیشبینانهی مجلس تاریخی ۲۱ عقرب ۱۳۳۸ استادان پوهنځی ، امور نشریات و مجله ی ادب تا بازگشت وی به پوهنیار محمد نسیم نگهت معلم (متنهای ادبی و آیین نگارش) سپرده شده بود ؛ اکنون پس از رفتن بناغلی هاله ، این شماره زیر نظر بناغلی نگهت انتشار یافت .

نتیجه ی امتحانهای سالانه :

امتحانهای سالانه ی پوهنځی ادبیات بر وزشنبه ۲۰ قوس زیر نظر هیئت تدریسی پوهنځی و دانشمندان پایتخت آغاز شد و بر وزشنبه ۱۱ جدی پایان یافت. از جمله ی ۱۵۰ محصل که در چهار شعبه ی ادبیات پښتو ، ادبیات فارسی ، تاریخ و جغرافیه ، زبان و ادبیات انگلیسی ، مصروف تحصیل هستند ؛ ۶ نفر محروم امتحان و ۱۴۴ نفر شامل امتحان شدند که در نتیجه ، ۱۰۷ نفر کامیاب ، ۲۱ نفر مشروط ، ۱۶ نفر ناکام شده اند.

امسال پوهنځی ادبیات از شعبه ی ادبیات فارسی ۱۶ نفر و از شعبه ی زبان و ادبیات انگلیسی ۱۰ نفر جوان تعلیم یافته برای خدمت به جامعه و کشور افغانستان ، با اجتماع تقدیم کرده است. باید ناگفته نگذاشت که در جریان سال تعلیمی ۱۳۳۸ ، شعبه های (ادبیات پښتو) و (تاریخ و جغرافیه) صنف چهارم نداشت.

ورود محصلان چینایی و جاپانی :

در ماه قوس ، پنج نفر محصل چینایی از صنف دوم پوهنتون های لیاونین ، نانکن ، پیکن ، فوتان و شانگهای جمهوریت مردم چین ، با ساس پروگرام سکالر شپ

وزارت معارف حکومت افغانستان ، برای آموختن زبان وادبیات پښتو و فارسی وارد کابل شده پروز ۲۲ قوس ۱۳۳۸ شامل پوهنځی ادبیات شدند و دروس خویش را در کورسهای مقدماتی زبانهای پښتو و فارسی آغاز کردند. سوانح مختصرشان ازین قرار است :

در رشته زبان و ادبیات پښتو :

۱- ښاغلی چن مین پسر چن چین تای پروفیسر پوهنتون لیاونین ، متولد در

چان بی شن در ۱۷ اکتوبر ۱۹۳۷ ، از پوهنتون لیاونین .

۲- ښاغلی یوتی - کن پسر یو خون هان تاجر ، متولد در شانگهای در اول نومبر

۱۹۳۸ ، از پوهنتون نانکن .

۳- ښاغلی چه هون - خای پسر چه تاجین ، متولد در پیکن در ۲۶ اکتوبر ۱۹۳۷

از رشته انگلیسی موء سسه ی زبانهای خارجی پوهنتون پیکن .

در رشته زبان و ادبیات فارسی :

۱- ښاغلی به فن پسر به شیو خا پروفیسر کیمیا ، متولد در نانکن در ۱۱ نومبر

۱۹۳۸ ، از پوهنتون فوتان .

۲- ښاغلی لی نای - یون پسر لی شیولین کارمند دولتی متولد در نانکن در ۲۶ - اپریل

۱۹۳۸ ، از رشته ی انگلیسی موء سسه ی زبانهای خارجی پوهنتون شانگهای .

۳- ښاغلی تاکشی کتسو فوجی ، معاون شعبه مطالعات بشری پوهنځی ادبیات پوهنتون

کیوتو ، باساس پروگرام سکالر شپ حکومت افغانستان ، برای گرفتن زبان

و ادبیات پښتو بکابل آمده در او اخر عقرب شامل پوهنځی ادبیات شد و دروس خویش

را در کورسهای مقدماتی زبان و ادبیات پښتو آغاز کرد .

ښاغلی کتسو فوجی پسر شین کی چی تاجر ، در ۱۶ جنوری ۱۹۳۱ در توکو شیما

متولد شد. پس از تکمیل تحصیلات ابتدا بی و ثانوی ، شامل پوهنځی ادبیات

پوهنتون کیوتو شده در رشته ی تاریخ آسیا ، چین و منگولیا ، درجه لیسانس (B. A.)

و ماستری (M. A.) را بدست آورد. پس از فراغت ، بحیث معاون شعبه مطالعات

بناغلی لی نای - یون

بناغلی به دن

بناغلی تا کشی کتسو فوجی

بناغلی بوتی - کن

بناغلی چن مین

بناغلی چه هون - خای

بشری پوهنځی ادبیات پوهنتون کیو او تعیین شد. ښاغلی کتسو فوجی بز بانهای انگلیسی فرانسوی، چینی و منگولی، آشنایی دارد.

چاپ يك اثر تازه :

داستان زیبای تاریخی «نور جهان و جهانگیر» اثر لین پول نویسنده و مستشرق معروف انگلیس، که از طرف پوهندوی دا کتر سید محمد یوسف علمی استاد تاریخ پوهنځی ادبیات ترجمه شده است و در مجله ادب انتشار می یافت؛ اخیراً توسط اداره ی نشریات پوهنځی ادبیات باهتمام ښاغلی حبیب الرحمن هاله، بصورت جدا گانه در مطبعه ی وزارت دفاع ملی بچاپ رسیده است. اهل دوق و دوستداران هنر و ادبیات، می توانند این اثر دلنشین و جذاب را از اداره ی نشریات و مجله ادب پوهنځی ادبیات، بدست آرند.

درگذشت اندوهبار :

آنشب فضای شهر ساحلی بیروت را غبار تیره و رنج آفرینی فرا گرفته بود و شاخه های درختان بلند تپه های آرامون، که چند ساعت پس شاهد حادثه یی دلگداز بودند؛ در آن غبار فرورفته بودند. شب از نیمه گذشته بود که هواپیمایی در فرود گاه فرود آمد. رهروانی که از کشورهای مختلف جهان توسط این هواپیما وارد شهر شده بودند؛ در اتاقهای مهمانخانه ی فرود گاه آرمیده بودند. کسانی که خوابشان نبرده بود هر يك با اندیشه یی سرگرم بودند: مسافرانی از آسیای صغیر در باره ی وظیفه ی جدیدشان در پایتخت کشوری که هنوز آنجا را ندیده بودند؛ می اندیشیدند. دوشیزه یی جوان، زیبا، نیکو سرشت و زحمتکش - که در هواپیمای تازه وارد بکمال علاقمندی و راستی و سلوک پسندیده کار میکرد در احلام و آرزوهای جوانی غرق بود و بآینده ی نا آشکار خویش خیره می نگرست. نویسنده یی جوان، صمیمی، پرکار و باذوق که از کنار نیل بوطن باز میگشت با خود فکر میکرد که خاطره های شیرین سرزمین فراغنه را که هرگز اظهار نشد و داستانهای زیبای قلمرو کلیو پاتر را که نا گفته ماند؛ بهموطنانش بزبایی و شیرینی باز گوید. . .

ر هر وان - غافل از سر نوشت شوم و اندوه زایی که چند لحظه بعد بسراغ
شان می آمد - آماده شدند ؛ هو اپیما پپر و از در آمد ... اما نمی توانست اوج بگیرد ؛
کوششها و تلاشهای هو انورد بجای نرسید ... هو اپیما بر درختی خورد و آتش
گرفت . سر نشینان مضطرب آن سر نوشت محتوم و دهشتبار خویش آگاهی یافتند .
اندیشه ها و تخیلات خوش چند ساعت پیش باین پریشانی و دستپاچگی و حشت آمیز که
در آن هیچگونه فکری نمیشد کرد ؛ تبدیل شده بود و این نیز پس از دقیقه یسی
چند پایان یافت .

هو اپیما دو پارچه شد و سقوط کرد و مغزهای نیرومند و پرکار با همه اندیشه های
آنها ، از کار باز ایستاد و بخاکستر مبدل شد .

بر اثر این حادثه ی درد انگیز و اندوهبار ، چندین خانواده و مردمی بیشمار در
ایالات متحد امریکا ، اروپا ، ترکیه ، هند و افغانستان ماتم دار و سوگوار شدند ...
و بیشتر از همه ، حلقه های فرهنگی و ادبی کشور ما بجهت درگذشت نابهنگام
و رقتبار مرحوم رشاد و مرحوم ژوبل و مجروح شدن شدید بنیاعلی محمد نبی کهزاد
سوگوار و متأثر شدند زیرا دو شخصیت فعال و برجسته ی علمی و ادبی
خویش را بناگاه از کف داده بودند .

من بهنگام شنیدن این خبر ، در جایم خشک شده بودم ؛ نگاهم بدیوار مقابل
خیره مانده بود . پس از چند لحظه اشکهایم فرو غلتیدن گرفت ؛ من بحال
کارکنان جوان و پر آرزوی هو اپیما گریستم ؛ من بحال همه سر نشینان آن
هو اپیما گریستم ؛ من بسبب مرگ ناگهانی و دلخراش دوست مهر بانم ژوبل
بیشتر گریستم . نمی توانستم این حقیقت تلخ را باور کنم ؛ در روز های بعدی
هنگامیکه خاموش و مضطرب از جاده های شهر می گذشتم - جاده هایی که در هر
قسمت آن با آن دوست از دست رفته ملاقی شده بودم - تصور میکردم که الان
او را خواهم دید ؛ چهره اش در برابر دیدگانم مجسم میشد ... اما افسوس
که او دیگر بظاهر در میان ما نیست .

مرحوم محمد حیدر «ژوبل»

این عکس را که درین صفحه می بینید، سال گذشته نیز در شماره ششم این مجله چاپ شده بود. در آن وقت صاحب فقید این فوتو، بانو شتن داستان زیبای تاریخی و ملی (بی بی مهر) جایزه‌ی مطبوعاتی بهترین داستان سال را گرفته بود. اداره‌ی مجله، بافتخار پیروزی هنری یکتن از فارغ التحصیلان و مدرسان لایق پوهنخی ادبیات، این عکس او را باخوشی و شادمانی چاپ

کرده بود. اما اکنون همان فوتو بنسبت مرگ نابهنگام و دردانگیز او با تأثر و اندوه و حرمان بچاپ میرسد... چنین است آیین سرای سپنج-سالی در اوج افتخار و ارجمندی و سال دیگر در دل خا کهای سرد و نمناک. چون چنین است مانند آن نیکان پی کار دگر باید رفت: نیکوکاران، دانشمندان و هنروران نمی میرند؛ زیرا نیکی و دانش و هنر، زندگی فنا پذیر را ببقای جاودانی پیوسته میسازد... پس بنیکی و دانش و هنر باید گرایید تا زندگی ناپایدار بابدیت اتصال یابد؛ تا زندگی جاودانه و نام نیک و با افتخار حاصل شود.

مرحوم محمد حیدر ژوبل مدرس تاریخ ادبیات و متون کلاسیک فارسی پوهنخی ادبیات و کفیل مدیریت عمومی روابط فرهنگی ریاست مستقل مطبوعات، در بهار ۱۳۰۴ در شهر کابل متولد شد؛ تحصیلات ابتدایی و ثانوی را بدرجه‌ی اعلی در لیسه نجات پپایان رسانید و در پوهنخی ادبیات شامل شد و بسال ۱۳۲۹ با موفقیت فراغت یافت. پس از فراغ بتدریس مضمونهای ادبیات فارسی، تاریخ، فلسفه و اخلاق در لیسه نجات، اشتغال داشت. در سال ۱۳۳۱ بایالت‌های متحد امریکا فرستاده شد و مدت یکسال در شعبه زبانها و ادبیات شرقی پوهنتون پرنسطن،

بتحصیل ما فوق لیسانس پرداخت. پس از بازگشت بوطن، مدت یکسال بحیث مدیر مسوول مجله آریانا و سپس مدت چهارسال بحیث مدیر مسوول مجله عرفان و اخبار عرفانی وزارت معارف، اجرای وظیفه میکرد. زحمتمکشی های او در این دو اداره و تحولات و پیشرفتهایی که در دوره ی کار او، نصیب این دو مجله ی معتبر پایتخت شد؛ شایان ستایش و قابل قدردانی است و نیز در طبع و انتشار مجله پوهنه بزبان پښتو که نظر بصر ابدید مقام وزارت معارف بوجود آمده و تحت اداره ی مدیریت عرفان است؛ سعی و مجاهدتی زیاد کرد. چندی قبل، بعضویت یک هیئت ثقافتی با اتحاد شوروی سفر کرد و در رادیو تلویزیون تاجیکستان شوروی بیانیه یی در باب هنر افغانستان ایراد کرد. اخیراً بنابه پیشنهاد ریاست مستقل مطبوعات و موافقت وزارت معارف، بحیث کفیل مدیریت عمر می روابط فرهنگی ریاست مستقل مطبوعات تقرر یافت. در ماه عقرب بعضویت هیئتی فرهنگی برای بازدید موعسمات فرهنگی جمهوریت متحد عرب، رهسپار مصر شد و بهنگام بازگشت در بامداد یکشنبه ۳۰ عقرب ۱۳۳۸ بر اثر سقوط هواپیما با دیگر همراهان با وضعی جگر خراش و اسفناک، جهان را پدرود گفت.

خدمات علمی و ادبی مرحوم ژوبل، چه از راه تدریس و تعلیم، چه از راه نوشتن و تحقیق و چه از راه انتشار مجله های آریانا، عرفان و پوهنه، فراموش نشدنی است. پس از بازگشت از امریکا گذشته از تصدی امور نشرانی مجله ها، در لیسه نجات نیز تدریس میکرد و از سال ۱۳۳۶ تا پایان زندگی، مضامین تاریخ ادبیات و متون ادبی فارسی را با شیوه ی نو و تحقیقاتی تازه تر، در پوهنخی ادبیات درس میداد.

مرحوم ژوبل از آوان صباوت قلم بدست گرفت و در قلمرو شعر و ادبیات و نویسندگی پای گذاشت و بزبانهای پښتو و فارسی چیز نوشت و پس از فرا گرفتن تحصیلات عالی در امریکا، آثاری زیاد در باره هنر و ادبیات نگاشت و راجع با ادبیات قابل افتخار زبان فارسی تحقیقاتی قابل قدر با مراعات اصول جدید تدقیقات

ادبی بعمل آورد و رسالات و کتابهای متعدد گرانبهای بگنجینه‌ی ادبیات فارسی افزود که چندی از آنها عبارتست از:

- ۱- ادبیات در خلال روانشناسی و تاریخ.
  - ۲- آثار و افکار خواجه عبدالله انصاری.
  - ۳- یادبیدل.
  - ۴- هنر افغانستان.
  - ۵- فردبان آسمان.
  - ۶- هنر تا جیکستان شوروی.
  - ۷- نگاهی بادیات معاصر افغانستان.
  - ۸- تاریخ ادبیات فارسی که هنوز چاپ آن به پایان نرسیده.
  - ۹- مقالات متعدد که علاوه بر مجله‌های آرپانا و عرفان، در مجله ادب و دیگر مجله‌های پایتخت، انتشار یافته است.
  - ۱۰- یک سلسله داستانهای کوتاه که تا کنون طبع نشده و برخی از آنها بصورت مسوده و طرح داستان است.
- امید است کتاب تاریخ ادبیات او بزودی انتشار یابد و داستانهای کوتاهی ترتیب و تدوین و آماده‌ی چاپ شود و بصفت یادگاری تسلی دهنده، بدسترس علاقمندان آن مرحوم و دوستداران ادبیات و ثقافت افغانستان، قرار گیرد.
- مازادلی آگنده از غم و تأثر، بر روان پاک مرحوم ژوبل و همه‌ی آن کسانی که درین حادثه‌ی اند و هبار زندگی ناپایدار را از کف داده اند و روی در نقاب خاک کشیده اند؛ درود می فرستیم.

جوانی

ای جوانی، هر چه باشد بکروز از من کناره خواهی گرفت. بکروز خواهی رفت و عشق و هوس را نیز همراه خود خواهی برد. آنروز من بتلخی خواهم گریست و ناله سرخواهم داد؛ اما تو همچنان براه خود خواهی رفت؛ و دیگر حتی نشانی هم از تو در نظر من باقی نخواهد ماند.

تو میدو افسرده ترا صداخواهم کرد. آنچنان در طلبت فریاد خواهم کشید که «مرگ» برای آنکه ناله های دیوانه وار مرا نشنود؛ دست دراز خواهد کرد و دل مجروح مرا در چنگک خود خواهد گرفت.

— ای عشق، ای عشق افسرده و زیبا، آیا ممکن است کسی؛ بعد از عمری آشنایی با تو، بتواند دیگر ترانبیند و باز در روی آن زمین که دیگر سایه ی قدمهای تو در آن هویدا نباشد؛ قدم بردارد؟

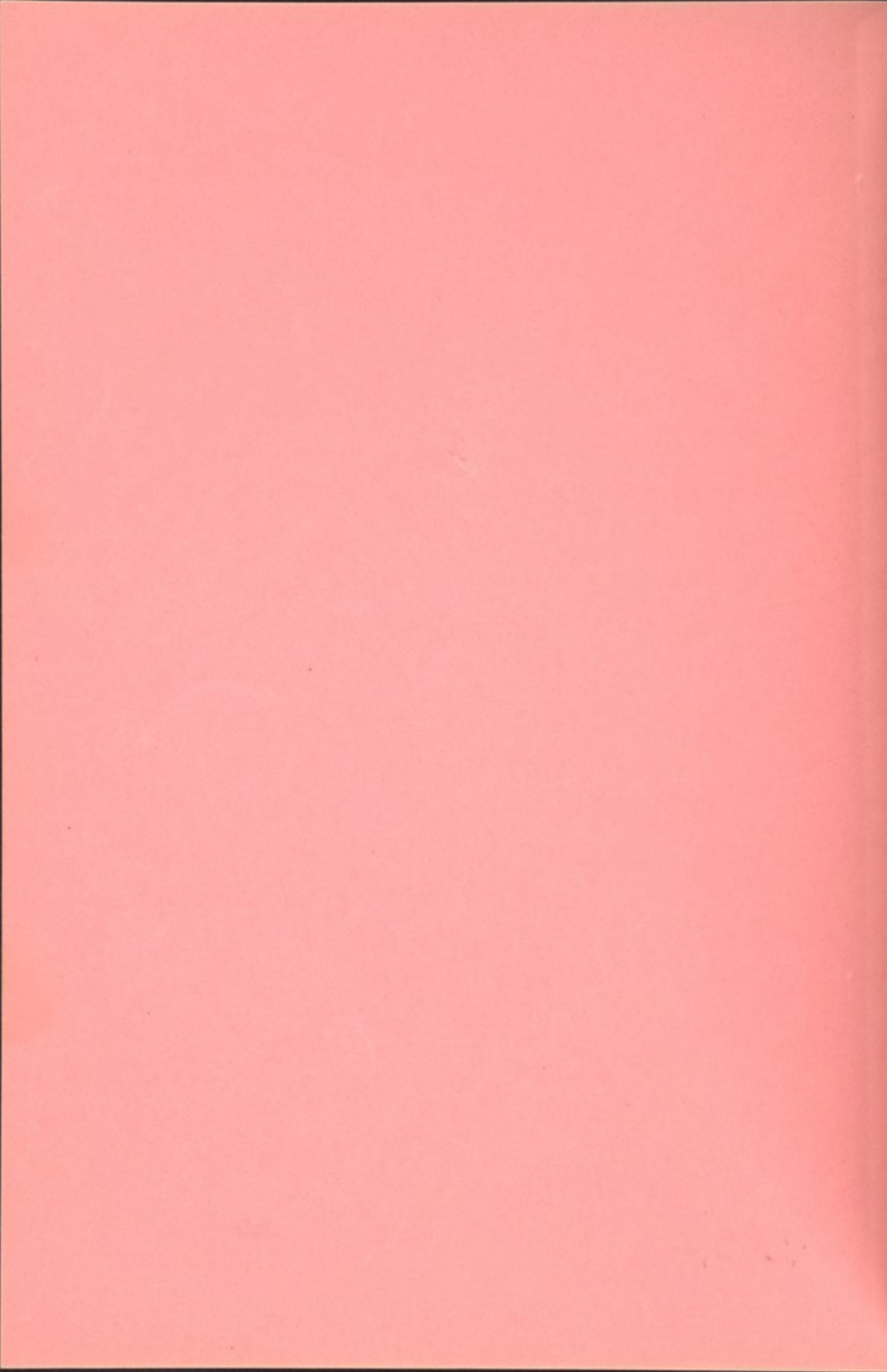
آیا ممکن است بی وجود تو، بتوان در سناخیز غم انگیز بهار و رفت و آمد پر نشاط مردم و هوای زرین و روز پر غوغا را دید و لذت برد؟

آیا ممکن است بی تو، در نور مهتابی که از فراز شاخه های پرشگوفه بر زمین می تابد؛ راز هیجان پر از اشتیاق و هوس شبهای مشرق زمین را دریافت و بصدای خاطرات گذشته که در زوایای دل سراز خواب بر میدارند؛ گوش فرا داد؟

— آه! ای جوانی! چگونه ممکن است روزی بیابد که تو دیگر در کنار من نباشی؟ تو بروی و روی یاهای تو، اشکهای تو، خنده های تو، گلهای سرخ تو لذتهای تو، عشق تو و هوس تو نیز همراهت بروند؟

گفتی دو نو آی

شاعره ی معروف قرن بیستم فرانسه

Handwritten text in a dark ink, partially visible on the right edge of the page. The text is mostly illegible due to being cut off and faint.

مطبعة عسكرية

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**